

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Olga Mastianica

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje 1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės

1. ĮVADAS. Po 1863–1864 m. sukilimo vykdyta Rusijos imperijos valdžios tautinė politika sustabdė periodinės spaudos ne rusų kalba leidybą Vilniuje. 1863 m. lapkritį Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas (Михаил Николаевич Муравьев, 1796–1866) priėmė sprendimą vienintelį dvikalbį dienraštį *Литовский Вестник* = *Kurier Litewski* leisti tik rusų kalba. Dienraščio likimo neišgelbėjo redaktoriaus Adomo Honorijaus Kirkoro (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) lojalistinė, į taikų kuriamąjį darbą orientuota pozicija. Nuo 1864 m. kovo 21 d. vienintelio Vilniuje dienraščio leidyba patikėta Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos ypatingųjų reikalų valdininkams. 1879 m. rašytoja Eliza Ožeškienė (Eliza Orzeszkowa, 1841–1910), gavusi leidimą Vilniuje steigti knygyną ir biblioteką, puoselėjo mintį šiame mieste atgaivinti periodinę spaudą lenkų kalba. 1882 m. vasarį ji pateikė prašymą Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai Vilniuje leisti savaitraštį *Gazeta Wileńska* (*Vilniaus laikraštis*), bet leidimo negavo¹. 1882–1884 m. Vilniuje leisti kasmetiniai kalendoriai, 1881 m. kartą per du mėnesius ėjo satyrinis žurnalas², tačiau tai buvo epizodiniai bandymai atgaivinti periodinę spaudą Vilniuje. Niekito neliko kaip prenumeruoti lenkišką periodiką, ėjusią Lenkijos Karalystėje³, Sankt Peterburge⁴, Kyjive⁵ arba už Rusijos imperijos ribų.

1868 m. liepos mėnesį Rusijos imperijoje uždrausta steigti periodinius leidinius jidiš kalba baiminantis, kad jidiš periodika, labiau nei knygos, neeis tarp žydų įsi-

1 Romanowski 2003, 163.

2 Plačiau žr. Romanowski 2003, 163; Salwińska 2002, 179–180.

3 Po 1863–1864 m. sukilimo Varšuvoje periodinės spaudos leidyba lenkų kalba nebuvo panaikinta. 1885 m. Lenkijos Karalystėje ėjo 80 periodinių leidinių, 1904 m. jų skaičius siekė 140. Daugiau nei 95 % periodi-

nių lenkiškų leidinių leista Varšuvoje.

Plačiau žr. Kmieciak 1976, 58.

4 1882–1909 m. Sankt Peterburge ėjo savaitraštis lenkų kalba *Kraj* (*Kraštis*).

5 1891–1900 m. Kyjive kartą per metus ėjo lenkiškas leidinys *Kalendarz Kijowski. Rocznik Literacko-Informacyjny* (*Kyjivo kalendorius. Literatūrinis ir informacinis metraštis*).

tvirtinti rusų kalbai. Nuo 10-ojo dešimtmečio draudimas įsigaliojo ir hebrajų kalba leidžiamai spaudai, Vilniuje pradėjusiai eiti XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje⁶. Žydų spaudos cenzūros tyrinėtojo Dmitrijaus Eljaševičiaus paskaičiavimu, 1869–1900 m. žydų inteligentija pateikė apie 200 prašymų leisti periodinius leidinius jidiš kalba, tačiau nė vienas prašymas nebuvo patenkintas⁷. Imperinė valdžia prioritetą teikė žydų periodikai rusų kalba.

XIX a. 6-ajame dešimtmetyje lietuviai ne kartą mėgino steigti periodinę spaudą Vilniuje, bet nepalankūs vietinės valdžios sprendimai neleido įgyvendinti nė vieno leidybinio projekto⁸. Steigti periodinius leidinius Vilniuje bandyta ir spaudos lotyniškais rašmenimis laikotarpiu – 1902 m. Petras Vileišis (1851–1926) teikė prašymus leisti dienraštį *Naujienos* ir savaitraštį *Balsas*⁹. Istoriko Antano Tylos paskaičiavimu, nuo 1867 iki 1904 m. lietuviai pateikė prašymus dėl 12 laikraščių, numatomų leisti Sankt Peterburge, Mintaujoje (Jelgavoje) ir Vilniuje¹⁰.

Vietinės administracijos bandymai po 1863–1864 m. sukilimo stiprinti rusų kalba leidžiamą periodiką Vilniuje nebuvo itin sėkmingi. Rusiškosios krašto istorijos interpretacijai skleisti 1864 m. iš Kyjivo į Vilnių perkeltas periodinis leidinys *Вестник Юго-Западной и Западной России* (*Pietvakarių ir Vakarų Rusijos naujienlaiškis*) ėjo iki 1871 m. Didesnio pasisekimo Vilniuje sulaukė profesinė ir žinybinė spauda, kurią leido Vilniaus miesto dūma, Vilniaus švietimo apygardos kanceliarija, vietinės medicinos, technikos, karininkų draugijos. Konkurentas vieninteliam dienraščiui Vilniuje *Виленский вестник* (*Vilniaus naujienlaiškis*) atsirado tik 1898 m. Tiesa, naujame dienraštyje *Северо-западное слово* (*Šiaurės vakarų žodis*) bendradarbiavo žydų kilmės asmenys¹¹, tokie lenkų politikos ir kultūros veikėjai kaip Ipolitas Korvinas-Milevskis (Hipolit Korwin-Milewski, 1848–1932) ir Vladislovas Zachorskis (Władysław Zahorski, 1858–1927). Kitas Vilniaus dienraštis *Западно-русский вестник* (*Vakarų Rusijos naujienlaiškis*), kurį 1903 m. pradėjo leisti ankstesnis *Виленский вестник* redaktorius Polikarpas Byvalkevičius (Поликарп Игорьевич Бывалькевич, 1855–1921) dėl prenumeratorių stygiaus išsilaukė vos dvejus metus. Iš visų XX a. pradžioje leistų dienraščių rusų kalba *Виленский вестник* ir *Виленские губернские ведомости* (*Vilniaus gubernijos žinios*) buvo svarbiausi rusų kalba leidžiami periodiniai leidiniai¹², aktyviai remiami vietinės valdžios. Nuo 1901 m. dienraštis *Виленский вестник* ėjo be išankstinės cenzūros, o su naujuoju redaktoriumi, rašytoju Vladimiru Čumikovu (Владимир Александрович

6 1841 m. Vilniuje pasirodė pirmasis Rusijos imperijoje periodinis leidinys hebrajų kalba – žurnalas *Pirhey tsafon* (*Šiaurės gėlės*). 1860 m. istorikas, literatūrologas Samuilas Josefas Finas (Samuil Josef Fin, 1818–1891) Vilniuje pradėjo leisti savaitraštį (nuo 1871 m. – mėnraštį) hebrajų kalba *Ha-karmel* (*Karmelio kalnas*) ir rusišką priedą. Šis leidinys Vilniuje ėjo iki 1880 m. Plg. Kouts 2003; Lempertienė 2012.

7 Эльяшевич 1999, 446.

8 Petkevičiūtė 1988, 112–118; Merkys 1983, 12–23.

9 Tyla 1972, 75.

10 Tyla 1972, 77.

11 Svarbu pastebėti, kad 1904–1905 m. šio dienraščio redaktoriaus pareigas perėmė Nikolajus Radinas (1865–1929), Visuotinės Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjungos centrinio komiteto narys.

12 1904 m. Vilniuje ėjo 13 periodinių leidinių rusų kalba (žr. Kazlauskaitė 1988).

Чумиков, 1871–po 1919) Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija glaudžiai bendradarbiavo. Kanceliarijai Čumikovas rašė atsiliepimus apie būsimus rusiškų periodinių leidinių redaktorius¹³, o Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos vertėjai kas mėnesį redakcijai atsiųsdavo vertimų iš lenkiškos periodikos, leistos už Rusijos imperijos ribų¹⁴. Ne kam kitam, o Čumikovui Vilniaus generalgubernatorius Piotras Sviatopolkas-Mirskis (Пётр Дмитриевич Святополк-Мирский, 1857–1914) skyrė asmeninę užduotį 1904 m. organizuoti dienraščio rusų kalba leidybą Balstogėje¹⁵. Sviatopolkas-Mirskis buvo įsitikinęs, kad periodinė spauda, kuri pasiekia platų skaitytojų ratą, turi ypatingą paskirtį ir yra „pajėgi sergėti valdžios tikslus ir interesus bei padėti paralyžiuoti tas neramias nuotaikas, apėmusias Šiaurės vakarų krašto gyventojus“¹⁶. Sviatopolkas-Mirskis puikiai suvokė periodikos įtaką visuomenės nuomonės formavimui, kai sprendė leidinių lietuvių, lenkų, hebrajų ir jidiš kalbomis steigimo ir atkūrimo klausimą ne tik Vilniuje, bet ir visame Šiaurės vakarų krašte. XX a. pradžioje inteligentija skubėjo pasinaudoti nors ir nežymiais Rusijos imperijos valdžios tautinės politikos pokyčiais ir Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai, pavaldžiai Vidaus reikalų ministerijai, aktyviai teikė prašymus leisti periodiką.

Leidimų periodiniams leidiniams išdavimo tvarka pakeista 1905 m. lapkričio 24 d. patvirtinus „Laikinasias periodinės spaudos taisykles“ („Временные правила о периодической печати“) (toliau – 1905 m. „Taisyklės“). Leidimus periodiniams leidiniams suteikdavo Vyriausioji spaudos reikalų valdyba, tačiau pati sprendimų nepriiminėjo, kaskart siųsdavo paklausimą generalgubernatoriams prašydama patikrinti pareiškėjų politinį patikimumą. Vietinė aukščiausia administracija suteikdavo ne tik prašomą informaciją, bet ir išvadas dėl būtinybės bei galimybių leisti periodiką viename ar kitame mieste. Gubernatorių nuomonė turėjo lemiamą žodį Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos sprendimams. Centrinė valdžia nepriimdavo sprendimų prieš tai negavusi informacijos iš vietinės valdžios. Pagal 1905 m. „Taisykles“ sprendimas dėl periodinių leidinių steigimo buvo suteiktas gubernatoriams¹⁷, tačiau naujoji leidybinė tvarka apribojo gubernatorių veiksmus – gubernatorių

13 Čumikovas rašė rekomendaciją Azrieliui Lippecui, kuris numatė Vilniuje tris kartus per savaitę leisti periodinį leidinį *Театральный и музыкальный мир* (*Teatro ir muzikos pasaulis*). Plg. Čumikovas 1905-05-15, 4.

14 1903 m. redakcija gaudavo vertimų iš periodinių leidinių *Gazeta Narodowa* (*Tautos laikraštis*), *Słowo Polskie* (*Lenkų žodis*), *Czas* (*Laikas*), *Dziennik Poznański* (*Poznanės dienraštis*), *Kurier Poznański* (*Poznanės kurjeris*). Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliariją domino, kaip lenkiškoje periodinėje spaudoje vertinamos lenkų politinės ir visuomeninės veiklos galimybės Austrijos-Vengrijos ir Rusijos imperijoje bei Prūsijos Karalystėje. Vilniaus generalgubernatorius

Čumikovą ragino itin atidžiai stebėti minėtoje periodinėje spaudoje reiškiamus nuogastavimus ir nuolat pabrėžiamus stiprius lenkų pilietinių teisių ribojimus Šiaurės vakarų krašte. Plg. [Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos] susirašinėjimas su *Vilniaus naujienlaiškio* redakcija, [1903].

15 1904–1905 m. Čumikovas redagavo dienraštį *Западная окраина* (*Vakarų pakraštys*).

16 Sviatopolkas-Mirskis 1904-04-02, 7v.

17 „[№] 26962. – 24 ноября [1905 г.] Именной Высочайший указъ данный Сенату [...] О Временныхъ правилахъ о повременныхъ изданияхъ“, 1908, 837–838.

toriai jau nebeturėjo teisės vilkinti sprendimo kaip anksčiau. Apsvarstyti prašymą privalėjo per dvi savaites (jei leidinys numatytas leisti rusų kalba) arba per du mėnesius (jei leidinys numatytas leisti ne rusų kalba). Taip pat gubernatoriai prarado teisę savavališkai riboti tautinių bendruomenių leidybinę veiklą. Atmesti prašymą jie galėjo tik dėl dviejų priežasčių – jei leidėjui ar pareiškėjui anksčiau iškelta civilinė ar baudžiamoji byla arba būsimojo leidinio programoje išvelgtas amoralaus ar nusikalstamojo pobūdžio turinys¹⁸.

Šiame straipsnyje analizuojami periodinių leidinių lietuvių, lenkų, hebrajų ir jidiš kalbomis steigimo sumanymai Vilniuje iki 1905 m. „Taisyklių“, kai vietinės aukščiausios administracijos siūlymai turėjo lemiamą reikšmę galutiniam Vidaus reikalų ministerijos sprendimui, o gubernatorių veiksmai riboti tautinių bendrijų leidybinę veiklą nebuvo suvaržyti įstatymine tvarka. Tyrimui pasitelkta archyvinė medžiaga – prašymai valdžios struktūroms leisti steigti periodinius leidinius ir su prašymais susiję Vilniaus generalgubernatoriaus, Vilniaus gubernatoriaus, iš dalies Kauno gubernatoriaus susirašinėjimai. Straipsnyje aiškinamasi, kas lėmė vieną ar kitą Vilniaus generalgubernatoriaus sprendimą, kiek periodinės spaudos klausimas atspindėjo tautinę politiką ir jos pokyčius vienos ar kitos etninės bendruomenės atžvilgiu. Šiame straipsnyje kiekvieno tautinio elito (žydų, lietuvių, lenkų¹⁹) sumanymai steigti periodinius leidinius Vilniuje analizuojami atskirai, išvadose pateikiami svarstymai, kas lėmė vienus ar kitus vietinės aukščiausios valdžios veiksmus. Reikėtų pažymėti, kad pastaroji tyrimo problema istoriografijoje anksčiau netyrinėta, nors tautinių aktyvistų bandymai steigti periodinius leidinius XX a. pradžioje Vilniuje yra sulaukę dėmesio.

Pirmiausia, reikėtų išskirti Lenkijos istorikų Romano Jurkowskio ir Jano Sawickio tyrimus, susijusius su dienraščio *Kurier Litewski* leidyba. Abu tyrėjai atkreipė dėmesį, kad 1904–1905 m. lenkų intelektualinis ir politinis elitas teikė daug prašymų valdžios struktūroms leisti periodiką lenkų kalba Vilniuje, o vietinė aukščiausia administracija bandė reguliuoti šią leidybinę veiklą²⁰. Lenkų inteligentijos prašymai buvo atmetami, kol Vilniaus generalgubernatorius nepasiūlė dienraščio redaktoriaus pareigų Rusijos imperijos valdžios atžvilgiu lojaliam asmeniui – Ipolitui Korvinui-Milevskiu²¹. Tačiau Jurkowskis generalgubernatoriaus – tuo metu Aleksandro Frezės (Александр Александрович Фрезе, 1904–1905) – sumanymų neanalizavo, tik pastebėjo, kad generalgubernatorius lenkų tautinį judėjimą vertino kaip stiprų konkurentą imperinei valdžiai, pajėgų „polonizuoti lietuvius ir baltarusius“²². Tuo tarpu istorikė Regina Laukaitytė, tyrinėjusi lietuvių katalikų dvasininkų prašymus leisti periodinius leidinius, manė, kad vietinė aukščiausia administracija siekė „didinti lietuvių

18 „[№] 26962. – 24 ноября [1905 г.] Именной Высочайший указъ данный Сенату [...] О Временныхъ правилахъ о повременныхъ изданіяхъ“, 1908, 838.

19 Nepavyko aptikti baltarusių inteligentijos iniciatyvų prašyti periodinių leidinių leidimo Vilniuje. Prašymai leisti periodinius

leidinius rusų kalba straipsnyje neanalizuojami.

20 Plačiau žr. Jurkowski 1983, 80–82; Sawicki 2001, 354–356.

21 Plačiau žr. Jurkowski 1983, 80–82; Sawicki 2001, 354–356.

22 Plačiau žr. Jurkowski 1983, 80.

lojalumą Rusijos imperijai bei lietuvių atsparumą lenkų kultūrinei įtakai²³. Verta priminti, kad lietuviai pirmieji iš visų tautinių bendrijų (išskyrus rusus) Vilniuje gavo leidimą dienraščio leidybai²⁴. Tačiau ar vietinė aukščiausia valdžia siekė spaudos klausimą panaudoti (arba išnaudoti) lenkų ir lietuvių tautinių judėjimų supriešinimui, ar Vilniaus generalgubernatorius turėjo tikslų išnaudoti spaudos klausimą didinant ar aštrinant tautinių grupių tarpusavio konfliktus – tai yra vienas iš klausimų, į kurių taip pat bandoma atsakyti analizuojant Vilniaus generalgubernatoriaus (o kai kuriais atvejais Vilniaus ir Kauno gubernatorių) sprendimus dėl periodinių leidinių leidybos lenkų ir lietuvių kalbomis.

Straipsnyje siekiama išsamiai aptarti žydų inteligentijos leidybines iniciatyvas Vilniuje 1903–1905 m., iki šiol jos nėra sulaukusios tinkamo tyrėjų dėmesio. Antai Susanne Marten-Finnis parengė kruopščią 1840–1928 m. periodikos statistiką, tačiau valdžios sprendimai, kurie galėjo lemti šių periodinių leidinių atsiradimą, nepateko į tyrėjos dėmesio lauką²⁵. Paminimas tik faktas, kad Sankt Peterburge hebrajų kalba leistas dienraštis *Ha-zeman (Laikas)* buvo perkeltas į Vilnių²⁶. Dienraščio *Ha-zeman* leidybinį projektą, redaktoriaus ir žurnalistų personalinę sudėtį tyrinėjęs Avneris Holtzmanas nurodė priežastis, kurios nulėmė leidinio perkėlimą į Vilnių, tačiau valdžios sprendimai dėl dienraščio *Ha-zeman* leidybos Vilniuje liko netyrinėti²⁷. Žydų spaudos cenzūros tyrėjas Dmitrijus Eljaševičius, vertinęs imperinės valdžios sprendimus, susijusius su periodika hebrajų ir jidiš kalbomis, taip pat nurodė žydų inteligentijos bandymus turėti periodinę spaudą Vilniuje, tačiau detalai aptarė tik periodiką Sankt Peterburge²⁸.

2. PERIODINĖ SPAUDA JIDIŠ IR HEBRAJŲ KALBOMIS. Periodinės spaudos klausimą jidiš ir hebrajų kalbomis Vilniaus generalgubernatorius pradėjo spręsti anksčiau nei lietuvių ir lenkų. 1903 m. gegužės 16 d. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija gavo prašymą iš Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos apsvarstyti galimybę leisti Vilniuje dienraštį jidiš kalba *Der Tog (Diena)*²⁹. Prašymą pateikė Leonas Rabinovičius, dienraščio hebrajų kalba *Ha-meliz (Laikas)*, ėjusio Sankt Peterburge, redaktorius. Rabinovičiaus redaguojamas dienraštis nebuvo vienintelis – nuo 1903 m. sausio 1 d. Sankt Peterburge pradėjo eiti dar du dienraščiai hebrajų kalba ir vienas jidiš kalba³⁰. Šių dienraščių, o ypač periodikos jidiš kalba, atsiradimas buvo susijęs su tautinės politikos žydų atžvilgiu kaita.

23 Laukaitytė 1994, 221.

24 Nors Lietuvos istoriografijoje šis faktas pastebėtas, tačiau ankstesni tyrėjai neanalizavo priežasčių, kodėl lietuviai, lyginant su lenkais ar žydais, pirmieji gavo leidimą periodiniam leidiniui Vilniuje. Plg. Stonienė 1993; Aničas 2001; Urbonas 2001; Lapinskienė 2004. Taip pat plačiau nėra tyrinėtas periodinio leidinio *Lietuvių laikraštis* leidimo klausimas.

25 Marten-Finnis 2004.

26 Marten-Finnis 2004, 36.

27 Holtzman 2021, 211–226.

28 Эльяшевич 1999.

29 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1903-05-16.

30 Эльяшевич 1999, 452.

Nauji reiškiniai žydų bendruomenėje, tokie kaip dalinė integracija ir sekuliarizacija, ekonominė ir kultūrinė emancipacija, prasidėjusi ekonominė emigracija, tautinis atgimimas, ideologinis ir kultūrinis išsiskaidymas, visuomeninis aktyvumas, žydų politinių partijų ir organizacijų susiformavimas, pastūmėjo imperinę valdžią keisti ankstesnius sumanymus – „pataisyti“ žydus ir suartinti juos su kitais gyventojais. Kaip pastebėjo Eljaševičius, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje imperinės valdžios politikoje prasidėjo pripažinimo „nepataisomais“ epocha³¹. Valdžia nusprendė neremti rusiškos žydų spaudos, kuri iki tol laikyta svarbia žydų „perauklėjimo“, jų integracijos į Rusijos imperijos visuomenę, rusų kalbos ir kultūros populiarinimo priemone. 1901–1902 m. buvo atšauktas periodikos jidiš kalba, vienos iš „perauklėjimo“ politikos priemonių, draudimas. Valdžia, nusprendusi nekontroliuoti leidybinės žydų veiklos, visgi cenzūros priežiūrą paliko. Matyt, tikėjosi, kad imperijoje leidžiama ir cenzūros prižiūrima periodika jidiš kalba atsvers iš užsienio įvežamą ir taip eliminuos pastarosios daromą poveikį³². Tačiau nors Sankt Peterburge 1902 m. spalio 25 d. suteiktas leidimas dienraščiui jidiš kalba *Der fraynd (Draugas)*³³, Vilniuje tokių pokyčių atsisakyta.

Vilniaus generalgubernatorius Sviatopolkas-Mirskis buvo kitos nuomonės žydų periodikos atžvilgiu nei Vidaus reikalų ministerija ir jai pavaldi Vyriausioji spaudos reikalų valdyba. Į Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos kreipimasi jis sureagavo stebėtinai greitai, nes po savaitės (1903 m. gegužės 25 d.) nuo prašymo pateikimo parašė atsakymą. Sviatopolkas-Mirskis tvirtai pasisakė prieš periodikos jidiš kalba atsiradimą Vilniuje. Kaip paaiškėjo vėliau, jis nepritarė ir periodinių leidinių hebrajų kalba atsikūrimui. Šią nuostatą Sviatopolkas-Mirskis dar kartą pakartojo ir pabrėžė 1902–1903 m. ataskaitoje Rusijos imperatoriui Nikolajui II³⁴, kurioje išryškėjo Vilniaus generalgubernatoriaus nuomonė „žydų klausimu“.

Sviatopolkas-Mirskis manė, kad verta tęsti imperinės valdžios politiką „žydų suartinimui su rusų tauta“ („политика сближения евреев с русским народом“). Vilniaus generalgubernatorius buvo įsitikinęs, kad šie valdžios veiksmai duoda rezultatų, nes „per pastaruosius dešimtmečius žymi žydų visuomenės dalis su aukštuju išsilavinimu, kuri siekia vadovauti kitoms savo bendruomenės grupėms, vartoja rusų kalbą“³⁵. Sviatopolkas-Mirskis nebuvo vienas iš tų imperijos biurokratų, kuris manė, kad *kitos* kalbos įsisavinimas byloja apie tautinės tapatybės pokyčius ar kad šiuos pokyčius skatina. Jo logika tikriausiai buvo kitokia: platesnis rusų kalbos

31 Эльяшевич 1999, 342.

32 Tokią išvadą darė Zita Medišauskienė Eljaševičiaus knygos recenzijoje (Medišauskienė 2004, 180).

33 Dienraščio redaktorius buvo žymus publicistas Saulas Ginzburgas (1866–1940), anksčiau rašęs į rusišką žydų spaudą. Eljaševičiaus manymu, viena iš paskatų su-

teikti Ginzburgui leidimą buvo gera publicisto materialinė padėtis. Vyriausioji spaudos reikalų valdyba tikėjosi, kad šiame dienraštyje nebus keliamos revoliucinės idėjos (Эльяшевич 1999, 452–453).

34 Plg. [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 240.

35 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 230.

vartojimas – viena iš sąlygų užtikrinti žydų lojalumą imperijai, didesnę įsitraukimą į bendraimperinius interesus. Sviatopolko-Mirskio žodžiais, „jie taps naudingais imperijos piliečiais“³⁶. Todėl jis protegavo rusišką žydų spaudą ir siūlė atsisakyti atskiros žydų švietimo sistemos, skatinti žydų mokymąsi rusiškose valstybinėse mokyklose ir visais įmanomais būdais siekti suteikti žydams pasaulietinį išsilavinimą, taip silpninant judaizmo pozicijas³⁷.

Kita vertus, Sviatopolkas-Mirskis stebėjo naujus reiškinius ir pokyčius žydų bendruomenėje. Jis aiškiai matė, kad XX a. pradžioje Vilniuje stiprėjo revoliucinga žydų inteligentija, reikalaujanti naujų politinių ir pilietinių teisių. Vilniaus generalgubernatorius buvo įsitikinęs, kad socialistines, socialistines-sionistines, nacionalistines ir kitas opozicines valdžias idėjas skatino Sėsłumo zona. Sviatopolkas-Mirskis imperatoriui siūlė peržiūrėti Sėsłumo zonos įstatyminę bazę, o tiksliau, plėsti žydų gyvenamųjų vietų sąrašą³⁸. Žydų spauda jidiš ar hebrajų kalbomis Vilniaus generalgubernatoriui buvo nepriimtina. Jis buvo įsitikinęs, kad per spaudą bus proteguojamos socialistinės nuostatos, skiepijamas žydų nacionalizmas – juk spauda, o ypač periodinė, „yra ne vien esamų idėjų, nuostatų reiškėja, bet ir jų diegėja“³⁹. Be to, jis abejojo, kad cenzūros aparatui pavyks šią įtaką suvaldyti⁴⁰.

Sviatopolkas-Mirskis nepakeitė nuomonės net tada, kai numatomo dienraščio Vilniuje redaktorius Rabinovičius pasiūlė dalį straipsnių skelbti rusų kalba, t. y. paversiti leidinį dvikalbiu⁴¹. Vilniaus generalgubernatorius manė, kad tai tik taktinė gudrybė, siekiant gauti palankų vietinės administracijos sprendimą. Po pusmečio, 1903 m. gruodį, jis atmetė dar du žydų bendruomenės prašymus leisti periodinę spaudą Vilniuje: vieną – leisti leidinį hebrajų kalba, kitą – jidiš. Aiškiai Vilniaus generalgubernatoriaus poziciją žydų periodikos atžvilgiu rodė ir uždelstas atsakymas į Telšių rabino Leizerio Abramovičiaus Gordono prašymą leisti dienraštį hebrajų kalba *Eschurun (Izraelis)*, pateiktą 1903 m. liepos 13 d. Atsakymo jis sulaukė tik gruodžio mėnesį. Negelbėjo net keli asmeniškai Gordono laišakai Sviatopolkui-Mirskiui, kuriuose jis pabrėžė, kad naujo leidinio tikslas – „skiepyti religinius pagrindus, dorovingumą ir ištikimybę valdžiai“, prašymų preambulėje naudojo Šventojo Rašto herojaus Saliomono žodžius: „Bijok, sūnau mano, Dievo ir Caro“⁴². Nepadėjo ir palankūs atsiliepimai apie Gordono tarnybą, gauti iš Kauno gubernatoriaus ir Telšių bajorų vadovo⁴³. Svarstyti Gordono prašymą Vilniaus generalgubernatorius ėmėsi 1903 m. lapkričio 29 d., sulaukęs melamedo, rabino ir mokytojo Izraelio Benjamino Levnerio (1862–1916) prašymo leisti dienraštį jidiš kalba *Di Ceit (Laikas)*⁴⁴. Levneris, kaip ir Gordonas, įvairiais būdais

36 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 235.

37 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 237.

38 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 229.

39 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 240.

40 Sviatopolkas-Mirskis 1903-08-13, 6.

41 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos

raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1903-07-04, 4–4v.

42 Gordonas 1903-07-13, 3.

43 Nekšodovas 1903-07-31, 7–8; Veriovinas 1903-10-06, 11.

44 Levneris 1903-11-29, 16.

mėgino paveikti Vilniaus generalgubernatoriaus nuostatas žydų periodinės spaudos atžvilgiu: numatė leisti nemokamus dienraščio priedus – metodines priemones, kaip savarankiškai išmokti rusų kalbą, pateikė palankius savo literatūrinės kūrybos vertinimus, gautus iš Švietimo ministerijos Mokslo komiteto⁴⁵. Tačiau Sviatopolkas-Mirskis buvo nepalenkiamas. 1903 m. gruodžio 5 d. vidaus reikalų ministrui Viačeslavui Plevevi jis pabrėžė, kad laikėsi nuomonės, kurią išsakė tų pačių metų gegužės mėnesį; pakartojo tuos pačius argumentus, t. y. kad periodika hebrajų ir jidiš kalbomis prieštarauja politikai „suartinti žydus su rusų tauta“, ji gali kurstyti žydų nacionalizmo, socialinių idėjų skvarbą, kurios vietiniai cenzoriai nepajėgtų riboti⁴⁶. Sviatopolkas-Mirskis tvirtai pasisakė tik už periodiką žydams rusų kalba. Tačiau nepavyko rasti duomenų, kad Vilniaus generalgubernatorius papildomai būtų inicijavęs ar stiprinęs periodiką rusų kalba tuo metu, kai svarstytas periodikos hebrajų ir jidiš kalbomis klausimas. Fiksuotas tik vienas atvejis, kai 1904 m. gegužės mėnesį leidimą dienraščiui *Ковенский телеграф* (*Kauno telegrafas*) gavo žydų kilmės asmuo Julijus Bliumentalis (Юлий Блюменталь), anksčiau dirbęs *Ковенские губернские ведомости* (*Kauno gubernijos žinios*) ir *Виленский вестник* redakcijose. Rašte vidaus reikalų ministrui Plevevi jis akcentavo, kad „šis žydų kilmės asmuo stengiasi skleisti rusų kalbą tarp įvairiakalbių Kauno gubernijos gyventojų ir dirba valdžios labui“⁴⁷. Tačiau, kaip minėta, biurokratiniame susirašinėjime nepavyko rasti duomenų ar užuominų, kad šio dienraščio atsiradimas buvo Vilniaus generalgubernatoriaus sumanymas. Be to, periodikos rusų kalba atveju kyla adresatų klausimas – ar šie leidiniai buvo skirti tik žydų bendruomenei? Kaip pastebėta istoriografijoje, tarp aktyvių dienraščio *Северо-западное слово* korespondentų buvo ne tik žydų, bet ir lenkų inteligentijos atstovų⁴⁸.

Leidimas pirmajam dienraščiui jidiš kalba *Der Tog* Vilniuje buvo suteiktas 1904 m. lapkričio 24 d., praėjus kone pusantrų metų nuo kreipimosi. Tuo metu Sviatopolkas-Mirskis jau dirbo Sankt Peterburge, ėjo vidaus reikalų ministro pareigas ir, matyt, įsitikino, kad centrinės valdžios atstovai turi kitą nuomonę periodinių leidinių jidiš kalba atžvilgiu. Sankt Peterburge Sviatopolkas-Mirskis asmeniškai susitiko su dienraščio redaktorais – ne tik su Rabinovičiumi, bet ir Levneriu, kuris ruošėsi perimti leidinio leidybą Vilniuje. Kaip rašė Sviatopolkas-Mirskis naujam Vilniaus generalgubernatoriui Frezei, abu asmenys „įtikino savo prielankumu Rusijos imperijos valdžiai“⁴⁹, nors 1903 m. spalio 13 d. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija gavo slaptą pranešimą, kad Rabinovičius susijęs su Bundo (Visuotinė Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjunga) veikla⁵⁰. Tiesa, savo sprendimą Sviatopolkas-Mirskis Frezei aiškino kaip išimtinį atvejį ir tai pabrėžė⁵¹. Savo ruožtu Frezė, kuris,

45 Mokslo komiteto prie Švietimo ministerijos atsiliepimai apie Izraelio Levnerio kūrybą, 1903, 19–20v.

46 Sviatopolkas-Mirskis 1903-12-05, 17v.

47 Sviatopolkas-Mirskis 1904-05-16, 5.

48 Kvietkauskas 2007, 59.

49 Sviatopolkas-Mirskis 1904-11-13, 12–12v.

50 Vilenec 1903, 13.

51 Sviatopolkas-Mirskis 1904-11-13, 12–12v.

matyt, palaikė ankstesnę Sviatopolko-Mirskio nuostatą žydų periodikos klausimu, pasirūpino, kad dienraštis jidiš kalba Vilniuje nebūtų leidžiamas. Kaip minėta, vadovavimą laikraščiu siekė perimti Levneris, kuris anksčiau negavo leidimo savo dienraščiui. Jis aiškino, kad Rabinovičius atsisakė redaguoti dienraštį Vilniuje, nes norėjo tęsti leidybinę veiklą Sankt Peterburge⁵². Tačiau Frezė apeliavo į tai, kad leidimą dienraščiui *Der Tog* gavo tik Rabinovičius, tad šio dienraščio leidyba Vilniuje negalima⁵³. Vis dėlto, nors Frezė užkirto kelią pirmojo dienraščio leidybai jidiš kalba, negalėjo nepatenkinti naujų žydų inteligentijos prašymų.

Tais pačiais metais, 1904 m. lapkričio 30 d., praėjus kelioms dienoms nuo suteikto leidimo dienraščiui *Der Tog*, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija gavo prašymą iš rašytojo, žydų istorijos tyrinėtojo Benciono Kaco (1875–1958). Nuo 1903 m. sausio 1 d. Kacas Sankt Peterburge redagavo dienraštį hebrajų kalba *Ha-zeman (Lai-kas)*⁵⁴, Vilniuje šį periodinį leidinį jis norėjo leisti jidiš kalba⁵⁵. Avnerio Holtzmano manymu, Vilnių Kacas pasirinko dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, Kacas nenorėjo konkuruoti su Varšuvoje leidžiamais dienraščiais hebrajų kalba. Jis tikėjosi, kad Vilniuje, skirtingai nei Varšuvoje, cenzūra bus atlaidesnė. Kacas įvertino Vilniaus logistinių pranašumą, tikėjosi, kad transportavimas geležinkeliu užtikrins sėkmingą laikraščio sklaidą tą pačią dieną⁵⁶.

Po pusmečio – 1905 m. balandžio ir gegužės mėnesiais – naujojo Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliariją pasiekė pakartotiniai Gordonio ir Levnerio prašymai leisti dienraščius hebrajų ir jidiš kalbomis⁵⁷. Visgi, kaip ir lenkų periodinės spaudos atveju, naujoji aukščiausia vietinė valdžia – Vilniaus generalgubernatorius Frezė ir jo ištikimas pagalbininkas spaudos reikalams Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojas Andrejus Stankevičius (Андрей Афанасьевич Станкевич, 1868–po 1916)⁵⁸ – sprendimų priimti neskubėjo ir kiek įmanoma delsė.

52 Levneris 1905-06-14, 26–26v. Rabinovičius Sankt Peterburge sėkmingai leido periodinį leidinį *Ha-meliz*, kuris buvo uždarytas 1915 m. (Эльясевич 1999, 506).

53 Frezė 1905-06-17, 30–31v.

54 Rabino sūnus Bencionas Kacas nuo 1895 m. laisvojo klausytojo teisėmis studijavo Sankt Peterburge rytų kalbas. 1900 m. jis pateikė prašymą leisti periodinį leidinį hebrajų kalba, 1902 m. kreipėsi dar kartą, pridėdamas palankų atsiliepimą apie savo kūrybinę veiklą iš Švietimo ministerijos Mokslo komiteto nario Felikso Ginzburgo. 1902 m. lapkričio 2 d. Kaco prašymas leisti dienraštį hebrajų kalba Sankt Peterburge buvo patenkintas (Эльясевич 1999, 694; Holtzman 2021, 212–213).

55 Kacas 1904-11-30, 1. Prašymą leisti dienraštį *Ha-zman* jidiš kalba Kacas pakartoto 1905 m. kovo 14 d.

56 Holtzman 2021, 214.

57 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-04-22, 19; Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-05-24, 24.

58 Žydų kultūrinis ir politinis elitas puikiai žinojo apie Stankevičiaus įtaką Frezei priimant sprendimus, susijusius su periodinės spaudos klausimais. Pavyzdžiui, Levneris prašymą leisti Vilniuje steigti periodinius leidinius jidiš kalba adresavo ne tik Vilniaus generalgubernatoriui, bet ir Stankevičiui. Plg. Levneris 1905-06-14, 26.

Stankevičius pats kruopščiai tikrino pareiškėjus. Jam rūpėjo politinis jų patikimumas, ypač narystė nacionalistinėse žydų organizacijose. Negana to, Stankevičius prašė įvertinti galimų redaktorių literatūrinės kūrybos⁵⁹ ir Sankt Peterburge leidžiamos periodikos idėjinę kryptį⁶⁰. Tokiu būdu Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojas išsiaiškino, kad Levneris buvo įsitraukęs į Bundo veiklą⁶¹, o Kacas Sankt Peterburge redaguojamame dienraštyje pasisako prieš Rusijos imperiją⁶². Tad Vilniaus generalgubernatorius, gavęs Stankevičiaus surinktą informaciją, galbūt ir asmeninių patarimų, nedvejodamas priimdavo tą patį sprendimą – neleisti Vilniuje steigti periodikos jidiš kalba, kuri „skatintų socialistinių ir nacionalistinių idėjų sklaidą žydų bendruomenėje“⁶³.

Tačiau žydų kultūrinis ir politinis elitas nepasidavė ir, perpratęs Vilniaus generalgubernatoriaus nekintančią nuostatą dėl periodikos jidiš kalba, ieškojo išeičių, siekė pasinaudoti kitomis nuotaikomis, kurios tuo metu vyravo Vidaus reikalų ministerijoje. 1905 m. Vidaus reikalų ministerija ir jai pavaldi Vyriausioji spaudos reikalų valdyba, siekdamos bent kiek nuraminti priešiškas žydų nuotaikas imperinės politikos atžvilgiu, gan greitai suteikdavo leidimus periodikai žydų kalbomis Sankt Peterburge ir kituose imperijos miestuose, tarp jų ir Vilniuje, dažnai apeidamos vietinės valdžios nuomonę. Taigi, 1905 m. balandžio mėnesį Kacas Sankt Peterburge išrūpino leidimą perkelti dienraštį hebrajų kalba *Ha-zeman* į Vilnių. Vilniuje pirmasis šio dienraščio numeris išėjo 1905 m. gegužės 14 d. Tų pačių metų spalio 26 d. Levneris gavo leidimą leisti Vilniuje dienraštį jidiš kalba *Di Velt (Pasaulis)*⁶⁴. 1905 m. lapkričio 3 d. Kacas Sankt Peterburge išrūpino leidimą antram dienraščiui jidiš kalba *Di Ceit (Laikas)*⁶⁵, o dienraščio hebrajų kalba *Ha-zman* redagavimą patikėjo kitiems asmenims⁶⁶. Po kelių dienų, t. y. 1905 m. lapkričio 7 d., leidimą trečiam dienraščiui jidiš kalba *Der Veker (Žadintuvas)* išrūpino gydytojas Levas Arinšteinas⁶⁷, nors tikrasis šio leidinio redaktorius buvo Bundo centrinio komiteto narys Isajus Ajzenštadtas (1866–1937). Vilniaus generalgubernatoriaus administracijai beliko tvarkytis su susiklosčiusia situacija.

Stankevičius iš karto kreipėsi į savo ištikimą pagalbininką, „mokytą žydą“ Šmuelį Leviną, kad šis kiekvieną dieną peržiūrėtų hebrajišką dienraštį *Ha-zman*, o aptikus

59 Pavyzdžiui, 1905 m. birželio mėnesį Stankevičius prašė Šmuelio Levino pareikšti savo nuomonę apie Levnerio apysakų idėjinį turinį, atskirai užklaudamas, ar jose nėra skatinamas nusistatymas prieš Rusijos imperijos valdžią. Plg. Levinas 1905-06-19, 34–35.

60 Stankevičius 1905-04-14, 14.

61 Slaptas pranešimas Stankevičiui 1905-05-31, 32.

62 Frezė 1905-04-16, 9.

63 Frezė 1905-04-16, 10; Frezė 1905-06-17, 31.

64 Эльяшевич 1999, 454.

65 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-11-03, 33.

66 Nuo 1904 m. rugpjūčio mėnesio dienraščio *Ha-zman* redagavimą perėmė Fajvelis Margolinas (Шпрага-Файвель Марголин, 1870–1942) ir Leiba Šalkovičius (Лейба Шмудевич Шалькович). Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-08-19, 20.

67 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-11-07, 1.

informacijos, susijusios su politiniu gyvenimu imperijoje ir gubernijoje, galinčios sudominti vietinę administraciją, nedelsiant pranešti⁶⁸. Levinas sąžiningai vykdė jam skirtą užduotį⁶⁹. Stankevičius net bandė sudaryti atsvarą Kaco redaguojamam leidiniui. 1905 m. rugsėjo mėnesį buvo „prisimintas“ senas Telšių rabino Gordono prašymas steigti hebrajišką leidinį Vilniuje. Vilniaus generalgubernatorius patenkino Gordono prašymą, pabrėždamas, kad „šis periodinis leidinys – tai vienas iš bandymų pasipriešinti nacionalistinėms idėjoms, kurios sklinda žydų bendruomenėje“⁷⁰. Tačiau dėl neaiškių priežasčių dienraštis Vilniuje nepradėtas spausdinti. Kita vertus, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai dar kartą pavyko sustabdyti Levnerio leidybinę veiklą Vilniuje. 1905 m. lapkričio 20 d. Levneris gavo pranešimą, kad dienraščio jidiš kalba *Di Velt* leidyba Vilniuje draudžiama, nes nėra išankstinio susitarimo su spausdintuve⁷¹. Kitas Vilniaus dienraštis jidiš kalba *Der Veker*, kaip minėta, susijęs su Bundo veikla, iš karto atkreipė vietinio cenzoriaus dėmesį⁷², o netrukus, t. y. 1906 m. sausio 26 d., Vilniaus teismo rūmai priėmė sprendimą šį periodinį leidinį uždaryti⁷³.

3. PERIODINĖ SPAUDA LIETUVIŲ KALBA. Centrinė ir vietinė valdžia sulaukė prašymų leisti periodinius leidinius lietuvių kalba anksčiau, nei buvo išspręstas klausimas dėl spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimo. 1904 m. balandžio 7 d. į Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliariją kreipėsi Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vikaras Juozapas Ambroževičius (1855–1915) prašydamas leidimo dviem lietuviškiems savaitraščiams – *Šviesai* ir *Lietuvos bitininkui*⁷⁴. 1904 m. balandžio mėnesį Sviatopolkas-Mirskis atsisakė svarstyti šį prašymą, ant dokumento įrašęs prieraišą, jog sprendimai bus priimti tik išsprendus „klausimą dėl lietuviško šrifto“⁷⁵. Kaip žinoma, Sviatopolkas-Mirskis aktyviai dalyvavo sprendžiant spaudos lietuviškais rašmenimis klausimą, pasisakė už draudimo panaikinimą, 1903 m. vasario 26 d. parengė „memorandumą dėl lotyniško-lietuviško raidyno“⁷⁶.

Sviatopolkas-Mirskis nekvestionavo Muravjovo vykdytos tautinės politikos lietuvių atžvilgiu, nesutiko tik su viena iš pasirinktų priemonių – lotyniškojo raidyno draudimu. Sviatopolkas-Mirskis teigė, kad naujasis filologų pasiūlytas raidynas, tuometinių valdininkų imtas įgyvendinti, buvo istoriškai pavėlavęs, nes „lietuviai jau buvo sukūrę savo literatūrą ir ją plėtojo visomis dvasinėmis jėgomis“⁷⁷. Muravjovo administracija, nepastebėjusi šių procesų, padarė didelę klaidą. Sviatopolkas-Mirskis buvo įsitikinęs, kad spaudos draudimo nebūtų galėjęs išgelbėti nė pakankamas lėšų skyrimas valstybiniais leidiniams, nes šie tarp lietuvių neturėjo paklausos. Jis dalijosi įžvalgomis, kad „niekur ir niekada literatūra nebuvo kuriama vyriausybės. Literatūra visiškai

68 Stankevičius 1905-04-16, 14.

69 Levinas [1904], 15–20.

70 Frezė 1905-09-25, 26.

71 Frezė 1905-11-20, 37; Эльяшевич 1999, 454.

72 Štejnbergas 1905-12-31, 9–10; Štejnbergas 1906-01-24, 25.

73 Vidmantas 1979, 131–132.

74 Ambroževičius 1904-04-16, 4–4v.

75 Sviatopolkas-Mirskis 1904-04-07, 4.

76 Крот 2020, 205–221.

77 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 215.

priklauso nuo visuomenės. Valdžia gali skatinti, netgi duoti kryptį, bet negali kurti literatūros⁷⁸. Uždraudus lotyniškąjį raidyną lietuviškos spaudos centrai persikėlė už Rusijos imperijos ribų, nelegaliai ir masiškai plito Šiaurės vakarų krašte, o valdžia neturėjo veiksmingų priemonių kovoti su įvežamomis knygomis. Draudimas kurstė lietuvių nepasitenkinimą, kuris galėjo peraugti į stipresnį pasipriešinimą. Sviatopolkas-Mirskis buvo įsitikinęs, kad lietuvių palankumas imperinei valdžiai priklauso nuo pačios valdžios, jos pastangų „teisingai vadovauti lietuvių kultūrinei, dvasinei raidai“⁷⁹.

1902–1903 m. Sviatopolkas-Mirskis rašė ataskaitą imperatoriui įsitikinęs, kad lietuviai, neturintys istorinės praeities ir kultūrinių tradicijų, nesukurs savarankiško tautinio judėjimo – „lietuvių genties, kaip tautos, gyvenimas neišsivaizduojamas“ („жизнь литовского племени, как нации, является немислимою“)⁸⁰. Tačiau lygiai po metų, teikdamas kandidatūras cenzoriaus pareigoms ir svarstydamas periodinės spaudos lietuvių kalba klausimą, Sviatopolkas-Mirskis savo nuomonę jau buvo pakeitęs. 1904 m. jis ne tik kalbėjo apie „jauną lietuvių tautinį judėjimą“ („молодое литовское движение“), bet aiškiai nurodė lietuviškos politinės minties kryptis ir nustatė pagrindinį socialinį sluoksnį, kuris vadovavo lietuvių tautiniam judėjimui. Taigi, 1904 m. Sviatopolkas-Mirskis pastebėjo vis labiau ryškėjančią idėjinę kovą tarp „klerikalų“ ir liberalų, o lietuvių tautinio judėjimo socialinis pagrindas – valstietija, jo manymu, lėmė lietuvių tautinio judėjimo demokratinį pobūdį⁸¹.

Sviatopolko-Mirskio priimti sprendimai dėl periodinės spaudos lietuvių kalba taip pat atskleidžia jo požiūrį į lietuvių tautinį judėjimą ir šio judėjimo tolesnę raidą. 1904 m. birželio 10 d., grįžęs prie Ambroževičiaus prašymo, Sviatopolkas-Mirskis tvirtai teigė, kad „reikia itin atsargiai taikyti 1904 m. balandžio 24 d. sprendimą dėl draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo“⁸². Jis siūlė apsiriboti vienu periodiniu leidiniu lietuvių kalba, o redaktoriaus pareigas patikėti tik valdžiai pažįstamiems asmenims, kurie nebūtų aktyvūs lietuvių tautinio judėjimo veikėjai. Ambroževičių Vilniaus generalgubernatorius laikė „kraštutiniu litvomanu“. Tokią nuomonę jis susidarė perskaitęs Kauno žandarų valdybos vertėjo, turėjusio į lietuvių kalbą versti Ambroževičiaus bitininkystei skirtą knygą, išvadas⁸³. Vertėjas atkreipė dėmesį, kad Ambroževičius vadovavosi ne etnine lietuvių samprata, o kalbėjo apie Lietuvą kaip atskirą teritorinį junginį, turintį ilgaamžę istorinę ir valstybingumo praeitį⁸⁴. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija taip pat turėjo žinių, kad Ambroževičius aktyviai rūpinosi pridėtinių pamaldų lietuvių kalba įvedimu Vilniaus bažnyčiose, subūrė lietuvišką chorą, kūrė patriotines giesmes. Gavęs šią informaciją, Sviatopolkas-Mirskis nusprendė, kad Ambroževičius „nėra tas asmuo, kuriam be baimės būtų galima

78 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 215.

79 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 215.

80 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 201.

81 Sviatopolkas-Mirskis 1904-07-06, 173v.

82 Sviatopolkas-Mirskis 1904-06-10, 8–8v.

83 Plg. Ambrożewicz 1891; Ambrożewicz 1893.

84 Kauno žandarmerijos valdybos vertėjo raštas 1903-11-20, 5–7v.

patikėti tokį periodinį leidinį, kuriame bus svarstomos lietuvių politinio ir visuomeninio gyvenimo aktualijos⁸⁵.

Didesnį pasitikėjimą Vilniaus generalgubernatoriui kėlė geležinkelio tarnautojas Petras Vileišis (1851–1926), kuris 1904 m. gegužės 21 d. pateikė nebe pirmą prašymą leisti dienraštį Vilniuje simboliniu pavadinimu *Vilniaus žinios* (tarsi atitikmenį rusiškajam *Виленский вестник*). Sviatopolkas-Mirskis asmeniškai pažinojo Vileišį: Vilniaus generalgubernatoriaus prašymu Vileišis lydėjo po buvusias LDK žemes keliaujantį Prancūzijos mokslo įstaigos atstovą⁸⁶. 1904 m. rugsėjo 12 d. Sviatopolkas-Mirskis ragino Vyriausiąją spaudos reikalų valdybą „pripažinti P. Vileišį pagal jo moralines savybes, išsilavinimą ir visuomeninę padėtį vertu pasitikėjimo ir jam suteikti teisę leisti ir redaguoti jo projektuojamą laikraštį“⁸⁷. 1904 m. gruodžio 10 d. Vilniuje pasirodė pirmasis dienraščio *Vilniaus žinios* numeris, o savaite anksčiau – 1904 m. gruodžio 1 d. – Sankt Peterburge pasirodė savaitraštis *Lietuvių laikraštis*⁸⁸.

Vis dėlto Vilniuje *Vilniaus žinios* buvo pirmasis po 1863–1864 m. ne rusų kalba leistas dienraštis. Kaip minėta, vietinės aukščiausios administracijos, o pirmiausia Sviatopolko-Mirskio, sprendimai dėl periodikos jidiš ir hebrajų kalbomis nekito. Jis tvirtai pasisakė tik už žydų periodinę spaudą rusų kalba. Lenkų intelektualinis elitas, Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas einant Sviatopolkui-Mirskiui, apskritai neteikė prašymų dėl periodinės spaudos. Matyt, šis žingsnis nebuvo atsitiktinis. Viena vertus, vietinė lenkų inteligentija, lyginant su kitomis tautinėmis bendruomenėmis, galėjo prenumeruoti legalius periodinius leidinius iš Lenkijos Karalystės ir Sankt Peterburgo. Kita vertus, vietiniai lenkų aktyvistai galėjo žinoti apie žydų ir lietuvių prašymus leisti periodiką gimtąja kalba ir laukė atitinkamų sprendimų. Tačiau viena svarbiausių lenkų inteligentijos delsimo priežasčių galėjo būti abejonė, galbūt ir žinojimas, kad Sviatopolkas-Mirskis leidimo periodikai lenkų kalba nesuteiks. Galima tik spėlioti, koks būtų buvęs Vilniaus generalgubernatoriaus sprendimas. Atkreiptinas dėmesys, kad 1902–1903 m. ataskaitoje Sviatopolkas-Mirskis, svarstydamas lenkų padėtį Šiaurės vakarų krašte, periodikos klausimu nuomonės nepareiškė⁸⁹. Jis domėjosi lenkiška periodine spauda Lenkijos Karalystėje ir už Rusijos imperijos ribų, nes ataskaitoje pateikė šios periodikos vertinimus, susijusius su imperinės valdžios veiksmais Tolimuosiuose Rytuose, ir pasidžiaugė nors ir „abejingu, bet ne priešišku nusistatymu“⁹⁰.

Ar Sviatopolkas-Mirskis, suteikęs leidimą *Vilniaus žinioms*, siekė aštrinti priešpriešą tarp lietuvių ir lenkų tautinių judėjimų? O gal teikė pirmenybę vienai tautinei

85 Sviatopolkas-Mirskis 1904-06-10, 8v.

86 Vileišis 1925, 2.

87 Sviatopolkas-Mirskis 1904-09-12, 15.

88 Rusijoje saugoma archyvinė medžiaga autoriui nebuvo prieinama, todėl sunku paaiškinti, kodėl iš visų kandidatų būtent spaustuvininkui Antanui Smilgai (1865–1920) suteiktas leidimas leisti Sankt Peter-

burge savaitraštį lietuvių kalba. Istoriografijoje šis klausimas taip pat nėra aptartas.

89 Sviatopolkas-Mirskis siūlė keisti įstatymus, ribojančius lenkų kilmės asmenų įdarbinimą valstybinėje tarnyboje, leisti bent dalį (ypač socialinės apsaugos) visuomeninių organizacijų.

90 [Sviatopolkas-Mirskis] 1902–1903, 174.

grupei, t. y. lietuviams, ne lenkams? Kaip minėta įvadinėje straipsnio dalyje, istoriografijoje esama teiginių, kad Vilniaus generalgubernatorius sąmoningai vilkino sprendimą dėl periodikos lenkų kalba, o leidimus periodikai lietuvių kalba suteikė skatindamas „lietuvių atsparumą lenkų kultūrinei įtakai“⁹¹. Žilvinas Norkūnas, tirdamas imperinės administracijos požiūrį į Petrą Vileišį, priėjo išvadą, kad viena iš paskatų suteikti leidimą periodikai lietuvių kalba buvo antilenkiškos Vileišio nuostatos⁹². 1904 m. rugsėjo 12 d. Vilniaus generalgubernatoriaus rašte, kurį pasirašė ir Sviatopolkas-Mirskis, akcentuota ir net išskirta, kad Vileišis yra „užsispyręs lietuvių išsižadavimo iš lenkų įtakos idėjos reiškėjas“⁹³. Blika spėlioti, ar Sviatopolkas-Mirskis tikėjo, kad lietuvių tautinis judėjimas pajėgs sustabdyti Vilniaus ir Vilniaus gubernijos gyventojų polonizaciją, ar taps realia jos atsvara. Kaip minėta, Sviatopolkas-Mirskis lietuvių tautinį judėjimą vertino kaip pernelyg jauną visuomeninį reiškinį ir ribojo periodinių leidinių lietuvių kalba atsiradimą Vilniuje. Panašiai kaip žydų periodikos atžvilgiu, Sviatopolkas-Mirskis užkirto kelią aktyviems lietuvių tautinio judėjimo veikėjams, kurių politiniu lojalumu imperijai abejojo (Ambroževičiaus atvejis). Tačiau neatmestina prielaida, kad Sviatopolkas-Mirskis galėjo turėti pamąstymų supriešinti lietuvių ir lenkų tautinius judėjimus pasitelkiant spaudą, tik tokios mintys nebūtinai atsispindėjo biurokratiame susirašinėjime. Galutinius sprendimus dėl lenkų periodinės spaudos Vilniuje priiminėjo Frezė, nors jis daugeliu atveju laikėsi savo pirmtako nuostatų.

Frezė neskubėjo svarstyti lietuvių inteligentijos prašymų. Jonas Jaks-Tyris (1877–1938) ir Antanas Smetona (1874–1944) prašymą leisti savaitraštį *Aušra* pateikė 1904 m. lapkričio mėnesį, tačiau jis svarstytas tik 1905 m. liepos mėnesį, kai Vilniaus generalgubernatorius jau buvo išsprendęs periodikos lenkų kalba klausimą. Jaks-Tyri ir Smetoną, kaip ir Ambroževičių, Vilniaus generalgubernatorius įvardijo kaip „lietuvių atskirumo šalininkus“ („сторонники литовской обособленности“), atkreipė dėmesį į pareiškėjų ankstesnę socialistinę veiklą⁹⁴ ir prašymą atmetė. Frezė palaikė Sviatopolko-Mirskio nuomonę riboti periodinių leidinių lietuvių kalba skaičių. Dėl šios priežasties buvo atmestas Karolio Jakšto⁹⁵ ir Jono Barono⁹⁶ prašymas leisti savaitraštį *Garsas* Vilniuje. 1905 m. gegužės mėnesį savo sprendimą Frezė argumentavo taip: „Vilniuje pakanka vieno dienraščio lietuvių kalba – *Vilniaus žinių*“⁹⁷. Vienintelė išimtis padaryta dvasininko Kazimiero Prapuolenio (1855–1938) prašymui leisti Vilniuje

91 Jurkowski 1983, 80; Laukaitytė 1994, 221.

92 Norkūnas 1991, 72.

93 Norkūnas 1991, 72.

94 Frezė 1905-07-24, 11–12v.

95 Jakštas gimė Kauno gubernijoje, mokėsi Vilniaus dvasinėje seminarijoje, bet nebai gė, vėliau studijavo Varšuvos konservatorijoje, tarnavo Rusijos garlaivių statybos draugijos kontoroje.

96 Savaitraščio redaktoriumi numatytas Baronas buvo Vilniaus komercijos banko tarnautojas. Jis baigė gamtos mokslus Maskvos universitete, atliko lietuvių antropologinius tyrimus, rengė lietuvių–rusų kalbų žodyną.

97 Byla dėl Karolio Jakšto prašymo leisti Vilniuje lietuvišką laikraštį *Garsas*, [1905], 8.

savaitraštį *Šaltinis*. Prapuolenio lojalumas imperinei valdžiai nekėlė abejonių: jis dirbo Sankt Peterburgo metropolito kanceliarijos sekretoriumi, Imperatoriškojo prūsų korpuso Maltos bažnyčios kapelionu, apdovanotas keliais valstybiniais ordinais, tad turėjo valdžiai ištikimo asmens reputaciją⁹⁸. Rekomenduodamas suteikti dvasininkui leidimą, Frezė išsakė mintį, kad „lietuvių tautinė spauda, tinkamai reguliuojama pagal valdžios tikslus, galėtų būti viena iš priemonių kovoje su lenkinimu Šiaurės vakarų krašte“⁹⁹. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tai vienintelė iki šiol rasta užuomina biurokratiniame susirašinėjime, kuri byloja apie vietinės aukščiausios valdžios sumanymus lietuvių tautinį judėjimą Vilniuje panaudoti kaip atsvarą lenkų tautiniam judėjimui. Vis dėlto verta atkreipti dėmesį į tai, kad šis prierašas atsirado 1905 m. spalio mėnesį, kai klausimas dėl lenkiškos periodikos Vilniuje jau buvo išspręstas, o mėnesiu anksčiau išėjo pirmasis dienraščio *Kurier Litewski* numeris.

Nei Sviatopolkas-Mirskis, nei Frezė neskatino lietuviškos periodikos atsiradimo. Tai patvirtina sprendimai, kuriuos su Vilniumi derino Kauno gubernatorius Piotras Veriovkinas (Пётр Владимирович Верёвкин, 1862–1946). Visų pirma, Veriovkinas delsė kreiptis į Vilniaus generalgubernatorių su atitinkamais prašymais. Pavyzdžiui, Kauno kunigų seminarijos profesorius Povilas Januševičius (1866–1948) prašymą leisti dienraštį *Lietuva* pateikė 1904 m. gegužės mėnesį, o Kauno gubernatorius po ilgų vyskupo Mečislovo Paliulionio (1834–1908) prašymų teigiamą Januševičiaus charakteristiką pateikė tik 1904 m. gruodžio mėnesį¹⁰⁰. Be to, šiame rašte Veriovkinas įtikinėjo Vilniaus generalgubernatorių, kad reikia leisti Kaune turėti dar vieną periodinį leidinį lietuvių kalba. Jis manė, kad būtina atsižvelgti į pakankamai aukštą Kauno gubernijos gyventojų raštingumo lygį. Veriovkinas nuomone, tokio dienraščio atsiradimas padės sumažinti nelegalios periodinės spaudos įtaką¹⁰¹, ir net turėjo savo kandidatą – ne tik jam, bet ir ankstesniam Vilniaus generalgubernatoriui asmeniškai pažįstamą valstiečių kilmės lietuvių Antaną Daukšą¹⁰². Tiesa, Daukšos periodinis leidinys pradėjo eiti tik 1906 m., išsilaike vos pusmetį, nes nebuvo skaitytojų mėgiamas¹⁰³. Tačiau Daukšos atvejis yra išimtinis. Jis neįrodo, kad Veriovkinas skatino periodinių leidinių lietuvių kalba leidybą Kauno gubernijoje, greičiau atvirkščiai.

Remdamasis anksčiau išsakytais Frezės argumentais, Kauno gubernatorius atmetė teisininko, literato Kazimiero Samajausko (1866–1935) prašymą Kaune leisti savaitraštį *Lietuviškas gyvenimas*. Kaune turėjo pakakti vieno periodinio leidinio – Daukšos redaguojamos *Lietuvos*¹⁰⁴. Kauno gubernatorius, kaip Sviatopolkas-Mirskis ir Frezė, atmesdavo aktyvių lietuvių tautinio judėjimo veikėjų prašymus. Taip Šiauliuose buvo užkirstas kelias lietuviškam savaitraščiui *Balsas*, kurį numatė leisti Povilas Višinskis (1875–1906). Višinskį Kauno gubernatorius vadino „kraštutiniu litvomanu ir asmeniu

⁹⁸ Laukaitytė 1994, 241.

⁹⁹ Frezė 1905-10-24, 11; Laukaitytė 1994, 241.

¹⁰⁰ Laukaitytė 1994, 230; Stakauskas 2003, 171–177.

¹⁰¹ Veriovkinas 1905-02-14, 4v.

¹⁰² Veriovkinas 1904-11-10, 7.

¹⁰³ Lietuvninkaitė 2006, 180.

¹⁰⁴ Frezė 1905-09-18, 11.

itin liberalių pažiūrų“, kuris platina „antivyriausybinis atsišaukimas“, tad savaitraščio leidyba Šiauliuose sustiprintų šio miesto, „kaip lietuvių ir žemaičių propagandos centro“, vaidmenį¹⁰⁵. Kaip ir Frezė, išimtį Veriovkinas padarė vieninteliam asmeniui, kurio politinis patikimumas nekėlė abejonių – 1905 m. spalio 3 d. suteiktas leidimas savaitraščiui *Nedėldienio skaitymas*, kurį turėjo redaguoti Kauno dvasinės seminarijos rektorius Antanas Karosas (1856–1947). Jį Kauno gubernatorius pažinojo asmeniškai¹⁰⁶.

4. PERIODIKA LENKŲ KALBA. Lenkų inteligentija Vilniuje prenumeravo ir rašė straipsnius į Varšuvoje bei Sankt Peterburge leidžiamą legalią periodinę spaudą lenkų kalba. Vilnių, nors ir užsienio literatūros cenzoriui patikrinus, legaliai pasiekdavo lenkiška periodika iš Krokuvos, Lvivo, Poznanės. Tačiau vietinis lenkų politinis ir intelektualinis elitas atidžiai stebėjo procesus, susijusius su periodinės spaudos nerusų kalba leidyba. Šias vietinių lenkų nuotaikas Vilniaus policijos viršininkas Nikolajus Mejeris (Николай Мейер) apibūdino taip: „lenkai nervingai laukia sprendimo dėl lietuviško laikraščio [*Vilniaus žinios* – O. M.]. Jie įsitikinę, kad lietuviškų ir žydiškų periodinių leidinių egzistavimas krašte įtikins valdžią neteisingai draudus periodinio leidinio lenkų kalba leidybą, kurios lenkai taip seniai trokšta“¹⁰⁷. Kaip minėta, *Vilniaus žinių* leidimas suaktyvino lenkų inteligentiją, ji suskubo rašyti prašymus. Vilniaus generalgubernatorius sulaukė devynių prašymų (paskutinis pateiktas 1905 m. vasario 28 d.). Tačiau Frezei ir aktyviam jo talkininkui periodikos klausimais Stankevičiui nė vienas iš kandidatų neatrodė tinkamas. Nėgana to, Frezė delisė. Jurkowskio teigimu, priimti vieną ar kitą sprendimą Vilniaus generalgubernatorių galėjo paskatinti 1905 m. gegužės 1 d. imperatoriaus pasirašytas įsakas leisti Šiaurės vakarų krašto pradinėse mokyklose lenkų ir lietuvių kalbomis mokyti aritmetikos, o vidurinėse – mokyti lenkų ir lietuvių kalbą.¹⁰⁸ Frezė jau nebeturėjo teisinio pagrindo vilkinti atsakymo dėl periodinės spaudos, nors Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos viršininkui Aleksejui Belgardui (Алексей Валерианович Бельгард, 1861–1942) jis ne kartą pabrėžė, kad suteikiant leidimus lenkiškai periodinei spaudai Vilniuje reikia veikti „itin atsakingai ir atsargiai“ („особенно ответственно и острожно“)¹⁰⁹.

Frezė siūlė prisiminti priešukiliminius laikus, kai „du lenkų periodiniai leidiniai *Kurier Wileński*¹¹⁰ ir *Teka Wileńska*¹¹¹ atliko itin svarbų vaidmenį kurstant politinius

105 Veriovkinas 1905-08-14, 8–9v.

106 Laukaitytė 1994, 232; Lietuvninkaitė 1996; Stakauskas 2003, 171–177.

107 Vilniaus policeisterio raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1904-08-06, 8.

108 Jurkowski 1983, 80.

109 Frezė 1905-06-19, 10v. Dėkoju dr. Dariui Staliūnui už pasidalijimą archyvinės bylos kopija.

110 Periodinis dvikalbis leidinys (nuo 1833 m. ėjo rusų ir lenkų kalbomis *Литовский вестник* = *Kurier Litewski*), nuo 1840 m. – *Виленский вестник* = *Kurier Wileński*.

111 1857 m. Kirkorui pavyko atnaujinti rinkinių leidimą. Rinkinio leidyba uždrausta 1859 m. už Joachimo Lelevelio laiško išspausdinimą. Vis dėlto pagrindinė priežastis buvo baiminimasis, kad leidinys neperaugtų į periodinį.

neramumus, puoselėjant vietinių lenkų tautinius siekius¹¹². Vilniaus generalgubernatorius neabejojo, kad Vilniuje leidžiamas naujasis periodinis leidinys lenkų kalba turės ypatingą poveikį, todėl delsė imtis šio klausimo. Savo atsakymus Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai Frezė pateikė 1905 m. birželio mėnesį, praėjus daugiau nei metams nuo pirmojo prašymo leisti dienraštį lenkų kalba. Tuo metu Frezė kartu su Stankevičiumi jau buvo radę išeitį, kaip užkirsti kelią, jų nuomone, „politiškai nepatikimiams“ ir netinkamiems asmenims, pretenduojantiems užimti dienraščio leidėjo arba redaktoriaus pareigas.

Pirmiausia, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija atmetė leidėjo ir spaustuvių Vilniuje ir Kaune savininko Felikso Zavadskio (Feliks Zawadzki, 1873–1943) prašymą leisti Vilniuje dienraštį *Dzień (Diena)*¹¹³. Šis asmuo vietinei valdžiai atrodė „politiškai nepatikimas“, netgi gavo „lenkų šovinisto“ vardą („политически неблагонадежный, польский шовинист“)¹¹⁴. Iš visų dienraščių kandidatų Zavadskis geriausiai pažinojo ir itin glaudžiai bendradarbiavo su Vilniaus lenkų inteligentija, jo spaustuvėje nuo 1869 m. leistos knygos lenkų kalba, XIX a. 9-ajame dešimtmetyje vietinė valdžia uždraudė jo spaustuvės leistus kalendorius. Tokios pačios nuomonės Frezė ir Stankevičius buvo apie Vaclovą Makovskį (Wacław Wincenty Makowski, 1880–1942), kuris beveik tuo pačiu metu kaip Zavadskis, t. y. 1904 m. gruodžio 7 d., pateikė prašymą leisti dienraštį *Gazeta Wileńska (Vilniaus laikraštis)*¹¹⁵. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija puikiai suprato, kad už Varšuvos universiteto studento pečių stovi jo tėvas Vaclavas Makovskis (Wacław Leon Makowski, 1854–1929) – aktyvus lenkų literatūrinio gyvenimo dalyvis, lenkiško knygyno ir skaityklos Vilniuje savininkas, kuris kartu su rašytoja Eliza Ožeškiene dar 1882 m. puoselėjo viltį Vilniuje leisti periodinį leidinį tuo pačiu pavadinimu¹¹⁶.

Ne visų kandidatų politinės pažiūros ir visuomeninės nuostatos Vilniaus generalgubernatoriui buvo žinomos. Dėl šios priežasties jis atmetė net keturis prašymus,

112 Frezė 1905-06-19, 10v.

113 Prašymą Zavadskis pateikė 1904 m. gruodžio 9 d. Dienraštyje numatyta skelbti Rusijos imperijos valdžios įsakymus, rengti užsienio spaudos apžvalgą, skelbti ekonominio, literatūrinio ir istorinio turinio straipsnius, mokslo įstaigų ir draugijų veiklos ataskaitas, istorinius romanus. Zavadskis taip pat numatė kassavaitinį priedą, skirtą grožinei kūrybai, istoriniams tekstams, istorinių ir dabartinių veikėjų biografijoms, naujų atradimų istorijai (Dienraščio *Dzień [Diena]* programa, [1904]).

114 Prierasas prie sąrašo prašymų leisti periodinius leidinius Vilniuje lenkų kalba, [1904], 49.

115 Verta atkreipti dėmesį, kad Makovskis, lyginant su kitų dienraščių sumanytojais, numatė daug dėmesio skirti Vilniaus miesto politiniam ir kultūriniam gyvenimui: jis planavo skelbti Vilniaus miesto dūmos veiklos, Vilniaus teatrų repertuarų apžvalgas (Dienraščio *Gazeta Wileńska [Vilniaus laikraštis]* programa, [1904], 8).

116 1882 m. vasario mėnesį Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai Ožeškiene pateikė prašymą leisti Vilniuje savaitraštį *Gazeta Wileńska*. Plg. Romanowski 2003, 152–154, 162–163.

kuriuos buvo pateikę Pavyslio geležinkelio valdybos viršininko pavaduotojas Marijonas Majeuskis (Марьян Адольфович Маевский)¹¹⁷, vaistininkas, Imperatoriškojo Raudonojo Kryžiaus draugijos moterų komiteto Kaune (Ковенский дамский комитет Российского общества Красного креста) skyriaus narys Antonas Rostkovskis (Антон Францевич Ростковский)¹¹⁸, studentas Vladislovas Rouba (Владислав Иванович Руба)¹¹⁹ ir vienintelė moteris – Antanina Bondi (Антонина Владиславовна Бонди)¹²⁰.

Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija neskubėjo suteikti leidimų asmenims, atvykusiems iš Lenkijos Karalystės, nors, pavyzdžiui, Leonas Bogdanovičius (Leon Bogdanowicz, 1861–po 1905) buvo sukaupęs ilgos ir sėkmingos leidybinės patirties Varšuvoje¹²¹, o advokatą Janą Ostrog-Sadovskį (Jan Adam Ostrog-Sadowski, 1871–1909) rekomendavo Varšuvos cenzūros komitetas¹²². Matyt, Frezė ir Stankevičius prioritetą teikė vietinės lenkų inteligentijos atstovams, kurie buvo žinomesni, o galimai ir labiau kontroliuojami.

Rimčiausi kandidatai, iš kurių valdžia bandė rinktis, buvo vilniečiai – advokatas Tadas Vrublevskis (Tadeusz Stanisław Wróblewski, 1858–1925) ir gydytojas Cezaris Stanevičius (Cesary Staniewicz, 1839–1909). Vrublevskis pateikė prašymą leisti dienraštį *Gazeta wileńska* (*Vilniaus laikraštis*) paskutinis (1905 m. vasario 28 d.) ir, matyt, neatsitiktinai. Vilniaus lenkų inteligentija matė (tikriausiai ir žinojo), kad vietinė valdžia stabdė lenkų periodinio leidinio klausimo sprendimą¹²³, tad tikėjosi, kad Vrublevskio kandidatūrą valdžia galbūt sutiks palankiai. Vrublevskis ypač stengėsi paveikti vietin-

117 Majeuskis prašymą leisti dienraštį *Kurier Wileński* (*Vilniaus kurjeris*) pateikė 1904 m. gruodžio 1 d. Dienraštį numatė leisti du kartus per dieną (ryte ir vakare). Nuo leidimo laiko priklausė leidinio turinys. Rytinė dalis turėjo būti informacinio pobūdžio – numatyta skelbti informaciją apie susirinkimus Vilniaus miesto valstybinėse ir visuomeninėse įstaigose, supažindinti skaitytojus su teatro repertuaru, miesto renginiais. Vakarinėje dienraščio dalyje planuotos spausdinti gyvenimo apžvalgos, mokslinio ir literatūrinio turinio straipsniai, įvykių Rusijos imperijoje aptarimas (Dienraščio *Kurier Wileński* [*Vilniaus kurjeris*] programa, [1904], 6).

118 Rostkovskis prašymą leisti dienraštį *Echo wileńskie* (*Vilniaus aidas*) pateikė 1904 m. gruodžio 9 d. Lyginant su kitais dienraščių redaktorais, jis numatė daugiau dėmesio skirti Vilniaus prekybos ir pramonės reikalams (Dienraščio *Echo wileńskie* [*Vilniaus aidas*] programa, [1904], 14).

119 Rouba prašymą leisti dienraštį *Przegląd wileński* (*Vilniaus apžvalga*) pateikė 1905 m. sausio 7 d. Dienraščio programa parengta pagal standartinį pavyzdį (Dienraščio

Przegląd wileński [*Vilniaus apžvalga*] programa, [1905], 20).

120 Bajorė Bondi turėjo dvarą Vilniaus gubernijoje. Prašant pristatyti galimus laikraščio bendradarbius Bondi paminėjo Ipolitą Korvinį-Milevskį, Tadą Vrublevskį, Lucijoną Uziembłą (Lucjan Uziebło, 1864–1942), Juozapą Montvilą (Józef Montwił, 1850–1911), Česlavą Jankovskį (Czesław Jankowski, 1857–1929), Emą Dmochovską (Emma Dmochowska, 1864–1919), Mariją Rodzievičiuvną (Maria Rodziewiczówna, 1864–1944) (Mejeris 1905-03-14, 2; Palenas 1905-03-23, 9).

121 Bogdanovičius Varšuvoje leido namų ūkio ir grožinės kūrybos savaitraščius *Dobra Gospodyni* (*Gera šeimininkė*) (nuo 1901 m.) ir *Nasze Kłosy* (*Mūsų rugiapjūtė*) (nuo 1900 m.). Vilniuje jis norėjo leisti dienraštį *Kurier Wileński*, prašymą pateikė 1904 m. lapkričio 4 d.

122 Prašymą leisti dienraštį *Gazeta wileńska* (*Vilniaus laikraštis*) Ostrog-Sadovskis pateikė 1904 m. spalio 29 d. (Ostrog-Sadovskis 1908, 7).

123 Plg. Rouba 1905-04-09, 1.

nės ir centrinės valdžios sprendimus, parengė, lyginant su kitais kandidatais, itin aptakią dienraščio *Gazeta wileńska* programą. Vrublevskis buvo sumanęs skelbti tik Sankt Peterburgo telegrafo korespondencijas, daryti išimtinai vietinės spaudos, praėjusios cenzūrą, apžvalgą, skelbti teismo kroniką ir kas savaitę leisti priedą, kuriame būtų aptariama išimtinai žemės ūkio draugijų veikla, o ne politiniai reikalai¹²⁴. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojas Stankevičius turėjo asmeniškai pažinoti Vrublevskį, nes pastarąjį apibūdino kaip „itin protingą ir apsukrą žmogų“¹²⁵, kuris jaunystėje domėjosi socialistinėmis idėjomis. Tiesa, apie tuometines Vrublevskio politines pažiūras Stankevičius nebuvo susidaręs nuomonės, tik atkreipė dėmesį į didelę advokato įtaką jaunimui, kad jis ragina jaunimą nedalyvauti priešvyriausybinėse demonstracijose¹²⁶. Vis dėlto redaktoriaus pareigoms užimti Stankevičius buvo linkęs pirmenybę teikti Stanevičiui, o ne Vrublevskiui, nors lenkų inteligentija tikėjosi kitų rezultatų.

Vilniaus miesto sanitarinės komisijos pirmininko Stanevičiaus politinės nuostatos Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos darbuotojui nekėlė jokių abejonių. Stanevičius buvo vienas iš lenkų inteligentijos atstovų, kuris viešai¹²⁷ parodė lojalumą Rusijos imperijos valdžiai, dalyvaudamas Jekaterinos II paminklo atidengimo iškilmėse. Jis numatė dienraštį *Gazeta Wileńska = Виленская газета* leisti dviem kalbomis – oficialią dalį rusų ir lenkų kalbomis, neoficialią dalį – lenkų kalba¹²⁸. Vienintelis dalykas, kuris glumino Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytoją, o vėliau ir patį Frezę, buvo Stanevičiaus amžius (tuo metu jam buvo 72 metai) ir leidybinės patirties stoka, kuri leistų jam sukurti „įtakingą ir sklandžiai redaguojamą laikraštį“¹²⁹. Tačiau pakankamai įdėmus Stanevičiaus kandidatūros svarstymas aiškiai rodė, kad Vilniaus generalgubernatorius lenkiško periodinio leidinio leidybą numatė skirti tik tokiam asmeniui, kuris neabejotinai būtų lojalus Rusijos imperijos valdžiai, tikriausiai tikintis, kad taip nebus kurstomas pasipriešinimas valdžiai. Bent apie toki sumanymą – „gerinti lenkų ir rusų tautinius santykius krašte“ – užsiminė Korvinas-Milevskis, kuriam Vilniaus generalgubernatorius per Stankevičiaus protekciją¹³⁰ asmeniškai pasiūlė leisti Vilniuje periodinį leidinį lenkų kalba¹³¹.

Ne tik Stanevičius, bet ir Korvinas-Milevskis vietinei valdžiai buvo žinomas asmuo. Abu dalyvavo Jekaterinos II paminklo atidengimo iškilmėse Vilniuje, Korvinas-Mi-

124 Dienraščio *Gazeta wileńska* (Vilniaus laikraštis) programa, [1905], 29.

125 Stankevičius [be datos], 49.

126 Stankevičius [be datos], 49.

127 1905 m. gegužės 18 d. Stanevičius, matydamas, kaip neigiamai šį jo poelgį vertino lenkų inteligentija, parengė atsišaukimą. Jame paaiškino, kad sutiko dalyvauti iškilmėse siekdamas gauti palankų vietinės valdžios sprendimą dėl periodinių leidinių lenkų kalba leidybos Vilniuje. Plg. Staniewicz 1905-05-18, 1–1v.

128 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus gubernatoriui, 1904-10-06, 1.

129 Stankevičius [be datos], 53.

130 Stankevičius ir Korvinas-Milevskis turėjo bendros veiklos, aktyviai dalyvavo bajorų žemvaldžių susirinkimuose Sankt Peterburge. Plačiau žr. Korwin-Milewski 1930, 193.

131 Korwin-Milewski 1930, 200.

levskis rašė straipsnius į rusų kalba leidžiamą periodinę spaudą, juose reiškė palai-
kymą imperatoriui Nikolajui II, tvirtino, kad visuomenėje, o kartu politiniame gyve-
nime, svarbiausias vaidmuo turėtų atitekti tradiciniam elitui – bajorijai, ir neabejojo,
kad Rusijos imperijos valdžia galinti ir privalanti užtikrinti bajorijos ir jos saviraiškos
puoselėjimą. Atsidėkodama bajorija turėjo pažadėti besąlygišką lojalumą¹³². Su pa-
teiktu pasiūlymu Korvinas-Milevskis sutiko ir parengė dienraščio simboliniu pava-
dinimu *Kurier Litewski* programą¹³³. Savo ruožtu Vilniaus generalgubernatorius taip
pat skubėjo teikti reikalingas rekomendacijas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai,
Korviną-Milevskį jis apibūdino kaip „savarankiškų ir valdžiai lojalių pažiūrų asme-
nį, kuris valdžiai bus naudingas skleidžiant konservatyvaus pobūdžio įsitikinimus“¹³⁴.
Panašią nuomonę turėjo patvirtinti ir pats Korvinas-Milevskis, kuris parašė atskirą
paaiškinamąjį raštą prie dienraščio programos. Jame pabrėžė, jog pasisako „už mo-
narchinę santvarką“ ir tikisi, kad Valstybės dūmos įstatyminė veikla bus apribota.
Šiame rašte Korvinas-Milevskis, kaip ir Frezė, teigė, kad planuojamas dienraštis „kiek
įmanoma sieks sušvelninti tautinius santykius tarp rusų ir lenkų, tarp kurių nepasi-
tikėjimo ir susvetimėjimo jausmai [„чувства недоверия и отчужденности“] per
pastaruosius keturiasdešimt metų itin sustiprėjo“¹³⁵. Tiesa, tame pačiame rašte Kor-
vinas-Milevskis pabrėžė, kad Šiaurės vakarų krašte siūlo lenkų kalbą, bent švietimo
srityje, prilyginti rusų kalbai, ir be išlygų pasisakė už autonomijos statuso suteikimą
Lenkijos Karalystei.

Vyriausioji spaudos reikalų valdyba nedelsė ir po mėnesio nuo prašymo pateiki-
mo – 1905 m. birželio 21 d. – leido Korvinui-Milevskiiui įsteigti tuomet vienintelį
Vilniuje dienraštį lenkų kalba *Kurier Litewski*¹³⁶. Vietinė lenkų inteligentija šį spren-
dimą sutiko didžiai nuogaustaudama – Korvino-Milevskio ir Vilniaus generalguber-
natoriaus Frezės susitarimas buvo „vieša“ paslaptis¹³⁷.

5. IŠVADOS. Vilniaus aukščiausioji vietinė valdžia, svarstydamą periodinės
spaudos lenkų, lietuvių, jidiš ir hebrajų kalbomis klausimą, buvo įvertinusi pastaro-
sios įtaką visuomenės viešajai nuomonei. Vilniaus generalgubernatoriaus žinyba
siekiė riboti *visų* tautinių grupių (išskyrus rusų) leidybines iniciatyvas, todėl vilkino
sprendimus, susijusius su periodikos jidiš, hebrajų ir lenkų kalbomis atsikūrimu ir
atsiradimu. Vienintelis dienraštis, kuriam neįprastai greitai suteiktas leidimas, buvo
lietuvių kalba leidžiamos *Vilniaus žinios*.

Tačiau biurokratiniame susirašinėjime neaptikta duomenų, kad būtų manipuliuo-
jama lietuvių tautinio judėjimo spauda kaip atsvara lenkų įtakai, išskyrus vienintelį
atvejį – vertinant Prapuolenio kandidatūrą. Tai vienintelė iki šiol žinoma užuomina

132 Plačiau žr. Weeks 1999.

133 Korvinas-Milevskis 1905-05-25, 37.

134 Frezė 1905-06-19, 10v.

135 Korvinas-Milevskis [1905], 39.

136 Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos
raštas Vilniaus generalgubernatoriui Alek-
sandriui Frezei, 1905-06-21, 66.

137 Plg. Vrublevskis 1905, 5–5v; Korwin-Mi-
lewski 1930, 202; Dąbrowski 2018, 160.

biurokratiniame susirašinėjime. Tikėtina, kad apie tai kalbėta privačiai, juolab kad neoficialiuose svarstymuose dėl redaktorių tinkamumo lietuviškiems ir lenkiškiems dienraščiams aktyviai dalyvavo tas pats asmuo – Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojas Stankevičius. Vilniaus generalgubernatoriaus Sviatopolko-Mirskio veiksmus galėjo lemti tautinių grupių priešiško Rusijos imperijai vertinimas. Iš visų tautinių grupių jis išskyrė lietuvių tautinį judėjimą, kurio lojalumu imperinei valdžiai neabejojo. Tačiau nepaisant šių vertinimų, Sviatopolkas-Mirskis, vėliau Frezė, ribojo lietuvių periodinių leidinių skaičių ir siekė užkirsti kelią aktyviems lietuvių tautinio judėjimo veikėjams vadovauti periodinei spaudai.

Vienas pagrindinių vietinės administracijos tikslų buvo išlaikyti viešosios nuomonės formavimą vietinės valdžios rankose pasitelkiant ne vien cenzūrą, bet ir atitinkamus asmenis iš lietuvių (Daukša, Vileišis) ir lenkų inteligentijos tarpo (Korvinas-Milevskis). Spaudos lenkų kalba atsikūrimo klausimas aiškiai rodė, kad Vilniaus generalgubernatorius lenkus laikė stipria tautine bendruomene, kai kuriais atvejais net valdžios konkurente darant įtaką kitoms visuomenės grupėms. Visgi, skirtingai nei žydų atveju, visiškai užkirsti kelio leidybinėms iniciatyvoms Vilniuje nesiryžo. Lenkų periodinės spaudos atveju Vilniaus administracija ieškojo kompromisų.

Šaltiniai ir santrumpos:

- AMBROŽEVIČIUS, JUOZAS, 1904-04-16: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriui Piotru Sviatopolkui-Mirskiui; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 275, 4–4v (rusų kalba).
Byla dėl Karolio Jakšto prašymo leisti Vilniuje lietuvišką laikraštį *Garsas*, [1905]; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 358, 8.
- ČUMIKOVAS, VLADIMIRAS, 1905-05-15: Atsakymas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos darbuotojui Andrejui Stankevičiui; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 357, 4 (rusų kalba).
Dienraščio *Dzień (Diena)* programa, [1904]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 10 (rusų kalba).
Dienraščio *Echo wileńskie (Vilniaus aidas)* programa, [1904]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 14 (rusų kalba).
Dienraščio *Gazeta Wileńska (Vilniaus laikraštis)* programa, [1904]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 8 (rusų kalba).
Dienraščio *Gazeta wileńska (Vilniaus laikraštis)* programa, [1905]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 29 (rusų kalba).
Dienraščio *Kuryer Wileński (Vilniaus kurjeris)* programa, [1904]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 6 (rusų kalba).
Dienraščio *Przegląd wileński (Vilniaus apžvalga)* programa, [1905]; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 20 (rusų kalba).
- FREZĖ, ALEKSANDRAS, 1905-04-16: Raštas vidaus reikalų ministrui A. Bulyginui; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 9 (juodraštis; rusų kalba).
- FREZĖ, ALEKSANDRAS, 1905-06-17: Raštas Vidaus reikalų ministerijai; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 30–31v (juodraštis; rusų kalba).

- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-06-17: Raštas vidaus reikalų ministrui A. Bulyginui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 31 (juodraštis; rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-06-19: Raštas Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos viršinin-
kui Aleksejui Belgardui; RVIA: f. 776, ap. 15, b. 139, 10v (rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-07-24: Raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 361, 11–12v (rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-09-18: Raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 359, 11 (rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-09-25: Raštas vidaus reikalų ministrui A. Bulyginui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 26 (juodraštis; rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-10-24: Raštas Vidaus reikalų ministerijai; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 356, 11 (rusų kalba).
- FREŽĖ, ALEKSANDRAS, 1905-11-20: Priešas ant Izraelio Levnerio prašymo; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 37 (rusų kalba).
- GORDONAS, LEIZERIS, 1903-07-13: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriui Piotru Sviatopolkui-Mirskiui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 3–4 (rusų kalba).
- JAKS-TYRIS, JONAS, 1905-06-01: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandri Frezei; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 361, 3 (rusų kalba).
- KACAS, BENCIONAS, 1904-11-30: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 1 (rusų kalba).
- Kauno žandarmerijos valdybos vertėjo atsakymas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1903-11-20; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 275, 5–7v (rusų kalba).
- KORVINAS-MILEVSKIS, IPOLITAS, [1905]: Numatomo dienraščio *Kurier Litewski* idėjinė kryptis; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 39 (kopija; rusų kalba).
- KORVINAS-MILEVSKIS, IPOLITAS, 1905-05-25: Prašymas leisti periodinį leidinį *Kurier Litewski*; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 37 (kopija; rusų kalba).
- LEVINAS, ŠMUELIS, 1905-06-19: Atsakymas Andrejui Stankevičiui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 34–35 (rusų kalba).
- LEVINAS, ŠMUELIS, [1904]: Vertimai iš dienraščio *Ha-zman*; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 15–20 (rusų kalba).
- LEVNERIS, IZRAELIS, 1905-06-14: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandri Frezei; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 26–26v (rusų kalba).
- LEVNERIS, IZRAELIS, 1905-06-14: Prašymas Andrejui Stankevičiui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 26 (rusų kalba).
- LEVNERIS, IZRAELIS, 1903-11-29: Prašymas Vilniaus generalgubernatoriui Piotru Sviatopolkui-Mirskiui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 16 (rusų kalba).
- MEJERIS, NIKOLAJUS, 1905-03-14: Pranešimas Vilniaus gubernatoriui Konstantinui Palenui; LVIA: f. 380, ap. 63, b. 432, 2 (rusų kalba).
- Mokslo komiteto prie Švietimo ministerijos atsiliepimai apie Izraelio Levnerio kūrybą; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 19–20v (rusų kalba).

- NEKŠODOVAS, ALEKSEJUS, 1903-07-31: Rekomendacija atsiųsta Kauno gubernatoriui Piotruui Veriovinui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 7–8 (rusų kalba).
- OSTROG-SADOWSKI, JONAS, 1908: Atsiminimai apie *Kurier Litewski*; LVIA: f. 1135, ap. 4, b. 425, 7 (lenkų kalba).
- PALENAS, KONSTANTINAS, 1905-03-23: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandrui Frezei; LVIA: f. 380, ap. 63, b. 432, 9 (rusų kalba).
- Prierašas prie sąrašo prašymų leisti periodinius leidinius Vilniuje lenkų kalba, [1904]; LVIA: f. 378, BS, 1904, 49 (rusų kalba).
- ROUBA, NAPOLEONAS, 1905-04-09: Laiškas Tadui Vrublevskiui; LMAVB: f. 7, b. 1329, 1 (lenkų kalba).
- RVIA – Rusijos valstybės istorijos archyvas.
- Slaptas pranešimas Andrejui Stankevičiui, 1905-05-31; LVIA: f. 378, BS, 1903 m., b. 551, l. 32 (rusų kalba).
- STANIEWICZ, CEZARY, 1905-05-18: Do społeczeństwa polskiego; LMAVB: f. 9, b. 2228, 1–1r.
- STANKEVIČIUS, ANDREJUS, [be datos]: Prierašas prie sąrašo prašymų leisti periodinius leidinius Vilniuje lenkų kalba; LVIA: f. 378, BS, 1904, 49 (rusų kalba).
- STANKEVIČIUS, ANDREJUS, 1905-04-14: Kreipimasis į Šmuelį Leviną; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 14 (rusų kalba).
- STANKEVIČIUS, ANDREJUS, 1905-04-16: Kreipimasis į Šmuelį Leviną; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 14 (rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1903-08-13: Raštas vidaus reikalų ministrui Viačeslavui Plevei; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 6 (juodraštis; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1903-12-05: Raštas vidaus reikalų ministrui Viačeslavui Plevei; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 17v (juodraštis; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-04-02: Raštas Vidaus reikalų ministerijai; LVIA: f. 378, BS, 1902, b. 209, 7v (juodraštis; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-04-07: Prierašas ant Juozo Ambroževičiaus prašymo dėl leidimo leisti periodinius leidinius lietuvių kalba; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 275, 4 (rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-05-16: Raštas vidaus reikalų ministrui Viačeslavui Plevei; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 279, 5 (juodraštis; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-06-10: Raštas Vidaus reikalų ministerijai; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 275, 8–8v (kopija; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-06-10: Raštas Vidaus reikalų ministerijai; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 275, 8v (kopija; rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-07-06: Raštas Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos viršininkui N. Zverevui; LVIA: f. 378, BS, 1902, b. 207, 173v (rusų kalba).
- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-09-12: Kanceliarijos raštas Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 292, 15 (rusų kalba).

- SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS, 1904-11-13: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandriui Frezei; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 12–12v (kopija; rusų kalba).
- ŠTEJNBERGAS, OSĖJUS, 1905-12-31: Raštas Vilniaus vidaus atskirajam cenzoriui Aleksandriui Kemmerlingui; LVIA: f. 1241, ap. 1, b. 120, l. 9–10 (rusų kalba).
- ŠTEJNBERGAS, OSĖJUS, 1906-01-24: Vilniaus cenzoriaus raštas Vilniaus vidaus atskirajam cenzoriui Aleksandriui Kemmerlingui; LVIA: f. 1241, ap. 1, b. 120, 25 (rusų kalba).
- VERIOVKINAS, PIOTRAS, 1903-10-06: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Piotriui Sviatopolkui-Mirskiui; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 11 (rusų kalba).
- VERIOVKINAS, PIOTRAS, 1904-11-10: Raštas vidaus reikalų ministriui Piotriui Sviatopolkui-Mirskiui; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 323, 7 (kopija; rusų kalba).
- VERIOVKINAS, PIOTRAS, 1905-02-14: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandriui Frezei; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 323, 4v (rusų kalba).
- VERIOVKINAS, PIOTRAS, 1905-08-14: Raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojui Andrejui Stankevičiui; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 359, 8–9v (rusų kalba).
- VILENEC, 1903: Pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandriui Frezei; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 13 (rusų kalba).
- [Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos] susirašinėjimas su *Vilniaus naujienlaiškio* redakcija, [1903]; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 571 (rusų kalba).
- Vilniaus policmeisterio raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1904-08-16; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 292, 8 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1903-05-16; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 1 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1903-07-04; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 4–4v (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-04-22; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 593, 19 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-05-24; LVIA: f. 378, BS, 1903, b. 551, 24 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-11-03; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 23 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-08-19; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 325, 20 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, 1905-11-07; LVIA: f. 378, BS, 1905, b. 380, 1 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandriui Frezei, 1905-06-21; LVIA: f. 378, BS, 1904, b. 329, 66 (rusų kalba).
- Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos raštas Vilniaus gubernatoriui Konstantinui Palenui, 1904-10-06; LVIA: f. 380, ap. 62, b. 1192, 1 (rusų kalba).
- VRUBLEVSKIS, TADAS, 1905: Laiškas *Kuryer Warszawski* redaktoriui Vladislovui Rabskiui; LMAVB: f. 9, b. 2704, 5–5v (lenkų kalba).

Skelbti šaltiniai ir literatūra:

- [AMBROŻEWICZ, JÓZEF,] 1891: *Pszczolarz litewski czyli Gruntowna, wyczerpująca i najpraktyczniejsza nauka pszczolnictwa oparta na naturze i przyrodzie pszczół z uwzględnieniem wpływu mroźnego powietrza na zimowe leże, jak niemniej jego składników: tlenu, azotu i kwasu węglanego: zastosowana do najnowszych wynalazków / przez Józefa Ambrożewicza*. Warszawa: Druk St. Niemery.
- [AMBROŻEWICZ, JÓZEF,] 1893: *Pszczolarz litewski czyli Gruntowna, wyczerpująca i najpraktyczniejsza nauka pszczolnictwa oparta na naturze i przyrodzie pszczół / przez Józefa Ambrożewicza*. Tom drugi. Wilno: w drukarni Józefa Zawadzkiego.
- [SVIATOPOLKAS-MIRSKIS, PIOTRAS,] 1902–1903: „Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus generolo leitenanto kunigaikščio Piotro Sviatopolko-Mirskio 1902–1903 metų valdinė ataskaita“, *Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX–XX a. pradžioje. Faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys*, sudarytojas ir įvado autorius Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 44–261.
- ANIČAS, JONAS, 2001: *Petras Vileišis, 1851–1926*, Vilnius: Alma littera.
- DĄBROWSKI, PRZEMYSŁAW, 2018: *Tradycja Wielkiego Księstwa Litewskiego a rzeczywistość. Myśl polityczno-prawna i działalność Tadeusza Wróblewskiego (1858–1925)*, Sopot: Arche.
- HOLTZMAN, AVNER, 2021: „Vilna as a Centre of Hebrew Literature: The Journal *Hazman*“, *Colloquia* 48, 211–226.
- JURKOWSKI, ROMAN, 1983: „*Kurier Litewski* w latach 1905–1907“, *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej* 22(1), 79–106.
- KAZLAUSKAITĖ, JADVYGA, 1988: *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760–1918*, Vilnius: Mintis.
- KMIECIK, ZENON, 1976: „Prasa polska w Królestwie polskim i Imperium Rosyjskim w latach 1865–1904“, *Prasa polska w latach 1864–1918*, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 58–113.
- KORWIN-MILEWSKI, HIPOLIT, 1930: *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Poznań: Jan Jachowski. Księgarnia uniwersytecka.
- KOUTS, GODEON, 2003: „The Issue of Hebrew Journalism in Ha-Carmel of Vilnius (1860–1880)“, *Tarptautinės mokslinės konferencijos „Vilniaus žydų intelektualinis gyvenimas iki Antrojo Pasaulinio karo“ medžiaga, Vilnius, 2003 m. rugsėjo 16–17 d. = Proceeding of the International Scientific Conference „Jewish Intellectual Life in Prie-War Vilna“, September 16–17, 2003, Vilnius*, Vilnius: Mokslo Aidai, 49–62.
- KVIETKAUSKAS, MINDAUGAS, 2007: *Vilniaus literatūrų kontrapunktai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- LAPINSKIENĖ, ALMA, 2004: „Petro Vileišio *Vilniaus žinios*“, *Žodžio laisvė. Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 162–168.
- LAUKAITYTĖ, REGINA, 1994: „Legalios katalikiškosios spaudos pradžia Lietuvoje“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos 7. Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 220–253.

- LEMPERTIENĖ, LARISA, 2012: „Žydų spauda ir literatūra“, *Lietuvos žydai. Istorinė studija*, sudarytojai Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Vilnius: Baltos lankos, 219–237.
- LIETUVNINKAITĖ, NIJOLĖ, 1996: „Pirmasis lietuvių periodinis leidinys Kaune“, *Tarp knygų* 5, 18–22.
- LIETUVNINKAITĖ, NIJOLĖ, 2006: *Kauno senoji knyga: raiška ir plėtotė 1843–1918 metais*, Vilnius: Versus aureus.
- MARTEN-FINNIS, SUSANNE, 2004: *Vilna as a Centre of the Modern Jewish Press, 1840–1928: Aspirations, Challenges and Progress*, Oxford: Peter Lang.
- MEDIŠAUSKIENĖ, ZITA, 2004: „Д. А. Эльшевич, Правительственная политика и еврейская печать в России, 1797–1917: Очерки истории цензуры, Санкт-Петербург-Иерусалим: Изд-во Гешарим, 1999“, *Žydų klausimas Lietuvoje XIX a. viduryje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 165–182.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1983: „Pastangos leisti Liaudies biblioteką ir laikraštį *Pakeleivingas* (1858–1859)“, *LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Knygotyra* 9(1), 12–23.
- „[№] 26962. – 24 ноября [1905 г.] Именной Высочайший указъ данный Сенату [...] О Временныхъ правилахъ о повременныхъ изданияхъ“, *Полное собрание законовъ Россійской имперіи XXV*, Санкт Петербург: губернская типографія, 1908, 837–839 (https://nlr.ru/eres/law_r/content.html).
- NORKŪNAS, ŽILVINAS, 1991: „Vietinės rusų administracijos požiūris į Petrą Vileišį“, *Kultūros barai* 1, 72–73.
- PETKEVIČIŪTĖ, DANUTĖ, 1988: *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas.
- ROMANOWSKI, ANDRZEJ, 2003: *Pozytywizm na Litwie. Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białoruskich-inflanckich w latach 1864–1904*, Kraków: Uniwersytatis.
- SALWIŃSKA, WIOLETA, 2002: „Kalendarze wileńskie, 1905–1915“, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historico Litteraria II* 12, 179–188.
- SAWICKI, JAN, 2001: „*Kurier Litewski* Hipolita Korwin-Milewskiego“, *W kraju i na wychodźtwie. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Sławomirowi Kalembe w szesćdziesiąciopięćcie urodzin*, Toruń-Olsztyn: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 352–372.
- STAKAUSKAS, JUOZAPAS, 2003: *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė Algimantas Katilius, Vilnius: Aidai.
- STONIENĖ, VANDA, 1993: „Lietuvių spaudos veikėjas Petras Vileišis“, *Knygotyra* 19(26), 27–41.
- TYLA, ANTANAS, 1972: „Mėginimai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu“, *Spauda ir spaustuovės*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 7–85.
- VIDMANTAS, EDVARDAS, 1979: *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917*, Vilnius: Mintis.
- VILEIŠIS, PETRAS, 1925-11-07: „Mano laike 33 metų darbų dėl lietuvių spaudos atsiminimai“, *Lietuva* 251, 2–3.
- WEEKS, THEODOR, 1999: „Political and National Survival in the Late Russian Empire: The Case of the Korwin-Milewski Brothers“, *East European Quarterly* 32(3), 347–369.

Крот, Максим, 2020: „Поставить литовскую народность на правильный путь развития: записка князя Петра Святополк-Мирского о латино-литовском шрифте“, *Quaestio Rossica* 8, 205–221.

Эльяшевич, Дмитрий Аркадьевич, 1999: *Правительственная политика и еврейская печать в России, 1797–1917*, Санкт-Петербург-Иерусалим: Изд-во Гешарим.

Olga Mastianica

LEGALIZATION OF MEDIA NEEDS OF ETHNIC COMMUNITIES IN VILNIUS IN 1903–1905: EXPECTATIONS AND OPPORTUNITIES

Summary

When the Vilnius supreme local government considered the issue of the periodical press in Polish, Lithuanian, Yiddish, and Hebrew, it took into account the influence of the latter on public opinion. On several occasions, the Vilnius Governor-General's office, when discussing the issue of periodicals, recalled the times of the 1863–1864 uprising, when the multilingual press, defined by its mass appeal and readership, played a strong activist role. The Vilnius Governor-General's office sought to limit the publishing initiatives of all ethnic groups (except Russians). It therefore delayed the resolution of the issue, especially when it came to periodicals in Yiddish, Hebrew and Polish. The only exception to this, in terms of the publishing situation in 1903–1905, was the case of *Vilnius News*. After the uprising of 1863–1864, it was the first periodical in Vilnius to be published in a language other than Russian. Moreover, it was granted permission surprisingly quickly. There were several reasons that could have led to this decision.

It is not unreasonable to assume that the Vilnius Governor-General's office had the intention of exploiting the press issue to increase and exacerbate conflicts between ethnic groups (primarily Lithuanians and Poles). The idea of the Lithuanian national movement as a counterbalance to the influence of the Poles is clearly expressed in the assessment of the candidacy of Kazimieras Prapuolenis. This is the only reference in bureaucratic correspondence (that is known so far). The idea of pitting Lithuanians against Poles by exploiting the press issue may have been expressed in private conversations. Especially since the person who was actively involved in the informal discussions on the suitability of editors for Lithuanian and Polish dailies was Andrei Stankevich, the head of the chancellery of the Vilnius Governor-General's office, who was well aware of Piotr Sviatopolk-Mirsky's views on the press issue and could have passed them on to Aleksandr von Freze.

However, there is another reason that is even more important. We would think that the actions of the Vilnius Governor-General's may have been influenced more by the assessment of the level of hostility of ethnic groups to the Russian Empire. Of all the ethnic groups, Sviatopolk-Mirsky, although observing the rapidly developing Lithuanian national movement, did not doubt the loyalty of the Lithuanians to the imperial power. Neverthe-

less, despite these assessments, both Sviatopolk-Mirsky and then Freze limited the number of Lithuanian periodicals and sought to prevent active members of the Lithuanian national movement from controlling the printed word. The political loyalty of the editors of the Lithuanian dailies in Vilnius and Kaunas, Petras Vileišis and Antanas Daukša, was not questioned by the Vilnius Governor-General's office.

One of the main goals of the local administration was to try (successfully or not) to keep the shaping of public opinion in the hands of the local authorities, not only through censorship, but also through the use of appropriate persons, both from Lithuanian and Polish intellectual circles (the case of Hipolit Korwin-Milewski). The issue of the re-establishment of the Polish-language press was a clear indication that the Poles were seen by the Vilnius Governor-General's office as a strong ethnic community, in some cases even a rival to the government in terms of influence over other groups in the society. However, it did not dare, as it did with the Jews, to completely prevent publishing initiatives in Vilnius. In the case of the Polish periodical press, the Vilnius administration sought compromises.

OLGA MASTIANICA
XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17
LT-01101 Vilnius, Lietuva
el. p.: mastianica@gmail.com

Gauta 2024 m. sausio 9 d.